

Romų vaikų ugdymo patirtis Lietuvos bendrojo ugdymo mokyklose

Metodinis leidinys

Romų vaikų ugdymo patirtis Lietuvos bendrojo ugdymo mokyklose

Metodinis leidinys

NACIONALINĖ
ŠVIETIMO
AGENTŪRA

VILNIUS, 2023

Apsvarstė ir rekomendavo išleisti
Vytauto Didžiojo universiteto
Švietimo akademijos taryba
(2023 m. gegužės 2 d., protokolas Nr. ŠA-TA-N-04)

Recenzavo:

Andrius Šarmavičius,

Švietimo, mokslo ir sporto ministerijos

Bendrojo ugdymo departamento Pagrindinio ir vidurinio ugdymo skyriaus
vyriausiasis specialistas

Dr. Vaida Jurgilė,

Vytauto Didžiojo universiteto Švietimo akademijos Edukologijos tyrimų
instituto mokslininkė

Reiza Zinkevičienė,

Vilniaus „Saulėtekio“ mokyklos-daugiafunkcio centro direktorė

ISBN 978-609-8275-76-6

© Dalia Survutaitė, 2023

© Nacionalinė švietimo agentūra, 2023

Turinys

Pratarmė	4
1. Romų vaikų situacija Lietuvos ugdymo įstaigose	6
2. Romų elgesio modeliai mokyklose	9
3. Romų mokinių ugdymo patirčių apžvalga	12
3.1. Nepalankios romų padėties įveika	12
3.2. Pastangos keisti tėvų ar globėjų išankstines nuostatas mokymo(si) atžvilgiu ir vaikų mokymosi motyvacijos stiprinimas	16
3.3. Romų mokinių specialiųjų ugdymosi poreikių tenkinimas	19
3.4. Lankomumo ir mokymo(si) tęstinumo užtikrinimas	23
4. Romų mokinių ugdymo kokybės užtikrinimo sritys	26
Išvados	29
Literatūra	30
Paveikslų ir lentelių sąrašai	32

Pratarmė

Romus, kaip tautinę mažumą, Jungtinės Tautos pripažino 1979 m., ir nuo tada radosi tarptautinių romų organizacijų, vis geriau buvo įsisąmoninamas romų diskriminavimas. Romų problemos vis dažniau keliamos tarptautinio lygio organizacijose – Europos saugumo ir bendradarbiavimo organizacijoje, UNESCO, UNICEFF, Europos Taryboje.

Valstybės duomenų agentūros duomenimis, nuo 2018 m. romų tautybės gyventojų procentinė dalis liko nepakitusi, ir 2021 m. romai sudarė 0,1 proc. Lietuvos gyventojų. Dėmesingumą romų švietimui lemia tai, kad penktadalį Lietuvos romų (21,5 proc.) sudaro jaunimas ir vaikai, besimokantys pagal bendrojo ugdymo programas.

Romų tautinei mažumai būdingas klajoklinis gyvenimo būdas. Romai – viena iš tautų, kurioms judėjimas (migracija) leido išsaugoti tapatybę, sąmoningai išskiriant savo bendruomenę, ir išvengti sėslų gyvenimo būdą praktikuojančių tautų išorinio kultūrinio poveikio. Romai pasižymi stipresniais bendruomeniniais nei visuomeniniais ryšiais. Pastebėta, kad romų gyvenimo įpročiai nepadaeda spręsti kylančių socialinių (nedarbo, gyvenamojo būsto, skurdo, sveikatos) ir edukacinių (suaugusiųjų neraštingumo, išsilavinimo, vaikų mokymosi pasiekimų) problemų ir yra kliūtis sėkmingai romų vaikų socializacijai.

Šiame leidinyje vadovaujamasi nuostata, kad kiekvienos tautinės mažumos, taip pat ir romų, kultūrinė tapatybė su paprotine teise yra nelygstamos vertybės. Tiek studijos apie romus, tiek ir lauko tyrimų duomenys atskleidžia reikšmingą romų vaidmenį Lietuvos istorijoje. Lietuvos gyventojų ir romų sanglauda ženklinama XV a. Ilgametė daugelio kultūrų gyvenimo patirtis, tarpusavio sanglauda ir sugyvenimas patvirtina, kad romai yra neatsiejama Lietuvos visuomenės dalis.

Gera žinoma romų atskirties istorinės priežastys, siejamos su tokiais padariniais, kaip segregacija, izoliacija ir diskriminacija. Tačiau šio leidinio kontekstas – švietimas ir ugdymo situacija šiandieninėje mokykloje. Taigi, šiuolaikinių mokyklų bendruomenių ir romų vaikų dabartinio ugdymo atvejų analizė nepatvirtina istorškai suformuoto romų atskirties algoritmo kartojimo mokyklose. Švietimo sektoriaus išskirtinumą šiuo požiūriu pažymi ir EK (ES romų lygybės, įtraukties ir dalyvavimo strateginis planas, 2020). Visgi bendrojo ugdymo mokyklose susiduriama su romų vaikų ugdymo problemomis. Todėl svarbu jas ne tik pažinti, suvokti, bet ir įvertinti gerąsias įveikos praktikas ir imtis prevencinių priemonių.

Romų vaikų ugdymo patirtis apžvelgta išnagrinėjus viešosios diskusijos „Mokyklų patirtys ir iššūkiai ugdant romų tautybės vaikus“ įrašą ir atlikus trijų Vilniaus miesto daugiataučių mokyklų vadovų, pedagogų ir švietimo pagalbos specialistų tikslinių grupių apklausos duomenų ir mokyklų atvejų analizę. Kai kuriose mokyklose romų vaikai mokosi jau daugiau nei trisdešimt metų, mokyklą baigė kelių kartų romų vaikai. Į apžvalgą įtrauktos didelę daugiataučių mokinių dalį turinčios mokyklos. Iš viso apibendrintos septynių bendrojo ugdymo mokyklų bendruomenių patirtys ir joms kylantys iššūkiai. Vadovaujantis etikos taisyklių konfidencialumo principu, ugdymo įvairovės iliustracijos ir aprašymai toliau tekste pateikiami be konkrečių mokyklų nuorodų.

Leidinio paskirtis – padėti bendrojo ugdymo mokyklų bendruomenėms, pedagogams ir švietimo pagalbos darbuotojams suprasti dažniausiai kylančias romų mokinių edukacines problemas, atskleisti problemų sėkmingos įveikos galimybes, pasiūlyti metodinių rekomendacijų. Leidiniu „Romų vaikų ugdymo patirtis Lietuvos bendrojo ugdymo mokyklose“ užpildomos žinių apie sėkmingą šios tautinės mažumos vaikų ugdymą spragos ir teikiama metodinė pagalba mokyklų bendruomenėms, mokytojams ir švietimo pagalbos darbuotojams.

Tikslas – apibendrinus romų mokinių ugdymo patirtį, pasidalyti sėkmingiausiais problemų įveikos sprendiniais.

Viliamasi, kad atskleistos mokyklų bendruomenių sėkmingo romų ugdymo patirtys paskatins kolegas rinktis tinkamesnius romų ugdymo iššūkių įveikos sprendinius. Tikima, kad leidinys prisidės prie lygių galimybių ir įtraukties įgyvendinimo, taip užtikrinant teisingą švietimą. Romų ugdymo apžvalga paskatins švietimo politikus, savivaldybių švietimo skyrius, mokyklų bendruomenes telkti pajėgas pagalbos priemonėms rengti ir įkvėps pasiryžimo užtikrinti prieinamumą, švietimo teisingumą.

Raktažodžiai: romų tautinė mažuma, romų mokiniai, bendrojo ugdymo mokykla; elgesio modeliai, ugdymo patirtys, problemų įveika, metodinis leidinys, NŠA.

Leidinį sudaro romų vaikų situacijos Lietuvos ugdymo įstaigose aptartis, apibūdinami romų mokinių elgesio modeliai, aprašomos mokyklų bendruomenių ugdymo patirtys ir išryškinamos šios tautinės mažumos ugdymo kokybės užtikrinimo kryptys.

1. Romų vaikų situacija Lietuvos ugdymo įstaigose

Romų vaikų ugdymo kontekstas. Lietuvoje pagal ikimokyklinio, priešmokyklinio ir bendrojo ugdymo programas mokosi 0,1 proc. romų nuo bendro vaikų skaičiaus (žr. 1 lentelę). Švietimo valdymo informacinės sistemos (toliau – ŠVIS) duomenų bazėse besimokančiųjų registracija pagal tautinę priklausomybę yra laisvanoriška. Tikėtina, kad kasmetiniai romų mokinių, besimokančių pagal ikimokyklinio, priešmokyklinio ir bendrojo ugdymo programas, registracijos duomenys nežymiai svyruoja.

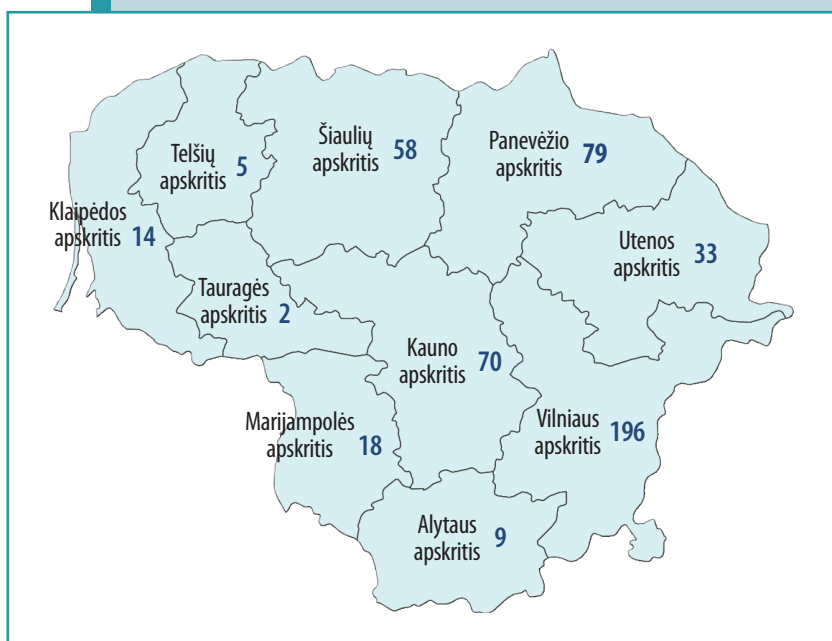
1 lentelė. Lietuvoje pagal ikimokyklinio, priešmokyklinio ir bendrojo ugdymo programas besiuogančių romų vaikų skaičius, 2019–2022 m.

	2019–2020	2020–2021	2021–2022
Bendras vaikų skaičius valstybėje	484 898	486 991	500 763
Romų mokinių skaičius	494	507	484

Šaltinis: ŠVIS

Romų vaikų pasiskirstymas švietimo sistemoje. Daugiausia (190) romų vaikų mokosi pagrindinėse mokyklose, iš kurių daugiau nei pusė (92) mokinių lanko Vilniaus apskrities ugdymo įstaigas. Šios tautybės mokinių gausu Šiaulių (47) ir Kauno (30) apskrityse (žr. 2 lentelę).

1 pav. Romų vaikų, besiuogančių pagal ikimokyklinio, priešmokyklinio ir bendrojo ugdymo programas, skaičius, 2019–2022 m.

Šaltinis: ŠVIS

Pagal ikimokyklinio, priešmokyklinio ir bendrojo ugdymo programas mokosi 456 romų tautybės vaikai; iš bendro 484 šių vaikų skaičiaus atimti 23, besimokantys profesinio mokymo mokyklose, ir 5 vaikai iš specialiųjų (lavinamųjų) klasių¹. Nagrinėjant romų vaikų pasiskirstymą pagal lytį 2021–2022 m. m., nustatyta, kad 52 proc. (239) sudaro moteriškosios lyties ir 48 proc. (217) – vyriškosios lyties asmenys.

Antroji pagal gausumą romų mokinių dalis – gimnazistai (188). Pagal pasiskirstymą apskrityse panašias dalis sudaro Vilniaus (61) ir Panevėžio (57) apskrityse besimokantys romų mokiniai. Kiek mažiau jų mokosi Kauno (29) ir Utenos (22) apskrityse.

2 lentelė. Lietuvos apskrityse besimokančių romų vaikų skaičius pagal ugdymo įstaigos tipą, 2021–2022 m. m.

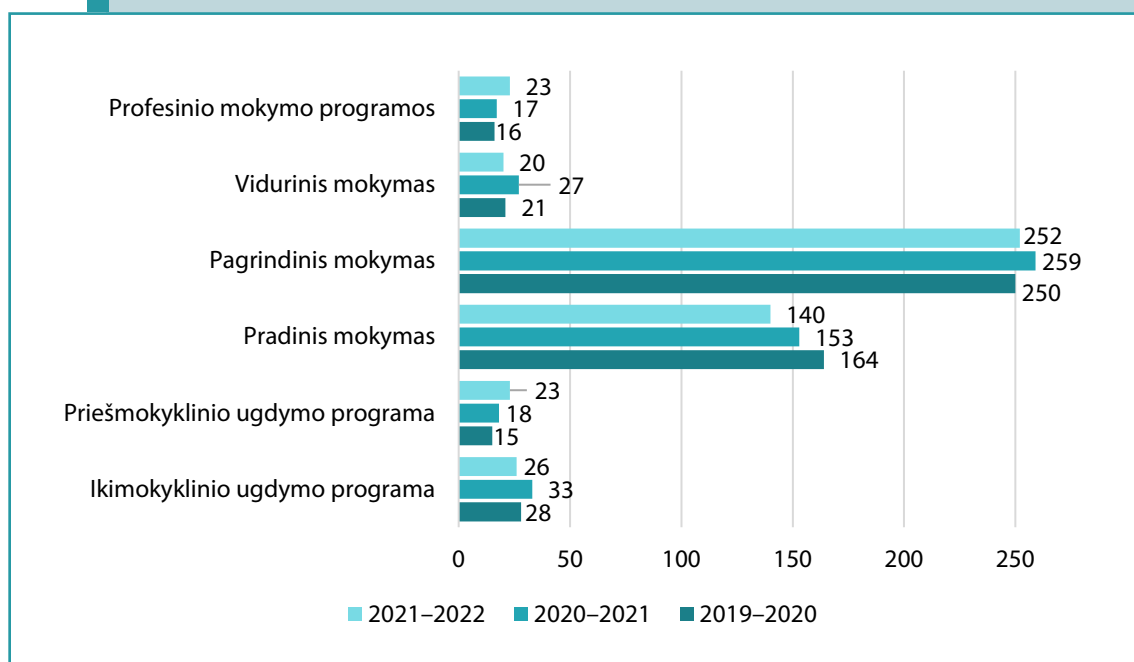
Apskritis \ Ugdymo įstaigos tipas	Ikimokyklinio, priešmokyklinio ugdymo mokykla	Pradinė mokykla	Progimnazija	Pagrindinė mokykla	Gimnazija	Profesinio mokymo mokykla	Iš viso
Alytaus	1	0	2	6	0	0	9
Kauno	1	0	5	30	29	5	70
Klaipėdos	0	0	6	3	5	0	14
Marijampolės	1	0	5	7	5	0	18
Panevėžio	2	0	6	0	57	14	79
Šiaulių	3	0	0	47	7	1	58
Tauragės	0	0	0	0	2	0	2
Telšių	0	0	4	0	0	1	5
Utenos	1	0	5	5	22	0	33
Vilniaus	8	3	25	92	61	7	196
	17	3	58	190	188	28	484

Šaltinis: ŠVIS

Vertinant pastarųjų trejų metų šalyje pagal ugdymo programas besimokančių romų situaciją (žr. 2 pav.), išryškėja tendencija, kad daugiausia vaikų mokosi pagal pagrindinio ugdymo programą, ir tai sudaro 0,15 proc. nuo bendro besimokančiųjų pagal šią programą skaičiaus, antroje vietoje pagal skaitlingumą – besimokančiųjų pagal pradinio ugdymo programą grupė – 0,12 proc.

¹ Pagal klasių paskirčių klasifikatorių (Valstybės žinios, 2013-09-18, Nr. 98-4887, galiojanti suvestinė 2021-02-02 redakcija), specialioji (lavinamoji) klasė skirta mokiniams, turintiems didelių ar labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių dėl vidutinio, žymaus ar labai žymaus intelekto sutrikimo arba kompleksinių negalių, mokyti pagal pradinio ugdymo ar pagrindinio ugdymo individualizuotas programas.

2 pav. Romų vaikų skaičius pagal ugdymo programas, 2019–2022 m.

Šaltinis: ŠVIS

Mažiausiai romų mokosi pagal ikimokyklinio (0,02 proc.), priešmokyklinio (0,08 proc.), vidurinio (0,04 proc.) ugdymo ir profesinio mokymo (0,06 proc.) programas. Nors ikimokyklinis ugdymas neprivalomas, tačiau jis sukuria prielaidą adaptuotis švietimo sistemoje ir sudaro galimybę pasirengti lygiai su kitais vaikais. Nepasinaudoję ikimokyklinio ugdymo teikiamomis galimybėmis, ne visi romai renkasi ir priešmokyklinio ugdymo programas. Pažymėtina, kad priešmokyklinis ugdymas yra privalomas, siekiant padėti vaikui pasirengti sėkmingai mokytis pagal pradinio ugdymo programą. Taigi dėl anksčiau nurodytų priežasčių susiduriama su kritiška situacija dėl lygių starto galimybių užtikrinimo. Pasitvirtina tai, kad romų šeimos nesudaro galimybių vaikams ankstyvajame amžiuje integruotis į švietimo sistemą. Antrasis ryškus rizikos veiksnys – mokymosi tęstinumas: kai paauglystės sulaukę romai nutraukia mokymąsi ir nesirenka dalyvauti profesinio mokymo programose, jiems kyla potenciali grėsmė patirti atskirtį darbo rinkoje.

Dalyvavimas neformaliojo švietimo veiklose. Romų vaikai pasižymi aktyvumu socialinėse mokyklos bendruomenės ir neformaliojo švietimo veiklose. ŠVIS duomenimis, 2021–2022 m. m. 41,4 proc. romų mokinių, besimokiusių nuo 1 iki 12 klasės, išskyrus ikimokyklinę, priešmokyklinę ir socialinių įgūdžių ugdymo klases, dalyvavo formalųjį švietimą papildančiose arba neformaliojo švietimo veiklose. Atsižvelgiant į tai, galima plėtoti potencialias mokyklos galimybes sieti neformalųjį ir formalųjį švietimą. Taip būtų stiprinama romų mokinių mokymosi motyvacija ir, tikėtina, skatinamas jų siekis daryti mokymosi pažangą.

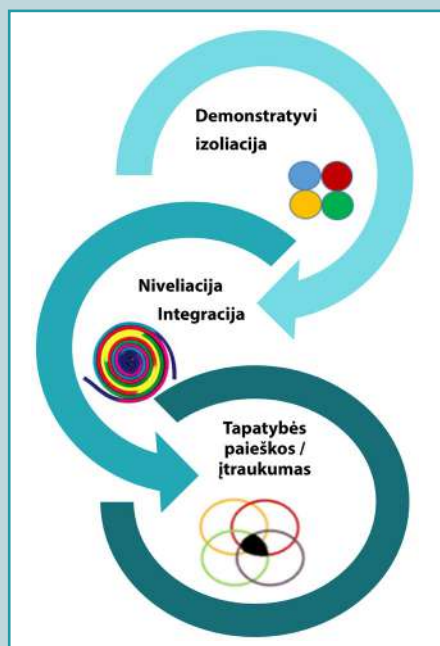

2. Romų elgesio modeliai mokyklose

Lietuvos mokyklos jungia skirtingas tautines mažumas: tadžikus, lenkus, baltarusius, rusus, vokiečius, žydus, karaimus, romus. Daugiakultūroje mokyklų aplinkoje aiškiai išreikšta tolerancija, pastebimas dėmesingumas ir pagarba kitam ir kitokiam. Skirtingose mokyklose romų pasiskirstymas įvairus – kai kuriose klasėse mokosi po vieną, bet būna atvejų, kai toje pačioje klasėje mokosi keletas romų vaikų.

Pedagogai pastebi, kad per pastaruosius dešimt metų pasikeitė romų vaikų elgsena ir jausena mokykloje. Anksčiau romai dažniau ateidavo į mokyklą pasinaudoti higienai skirtomis vietomis, o šiuo metu romų vaikai nė kiek nesiskiria iš kitų – anot pedagogų, jie „<...> su uniforma, kuprinėmis iki paauglystės“.

3 pav. Romų mokinių elgsenos modeliai ugdymo įstaigose

Sudaryta autorės, remiantis teorinės literatūros analize ir romų ugdymo raiškos apibendrinimu

Romų mokiniai savo tapatumo raišką Lietuvos bendrojo ugdymo mokyklose skiriasi. Vieni romų mokiniai, kaip ir jų tėvai ar globėjai, priešinasi integracijai ir vadovaujasi paprotine teise². Kiti – linkę prisitaikyti prie bendraamžių ir mokyklos bendruomenės, tretieji mėgina derinti paprotinę teisę su šiuolaikinės visuomenės elgsena. Įvairūs Lietuvos romų švietimo aspektai fragmentiškai atsispindi romų tautinės mažumos tyrimuose (Štuopytė, 2008; Abramavičiūtė, Sabatauskaitė, 2017). Žemaitelytė-Ivanavičė (2018) etnografiniame tyrime mėgino nustatyti, kas lemia vienus ar kitus romų mokinių tapatumo sprendinius.

Romų kultūriniai skirtumai lemia jų palikuonių elgsenos ugdymo įstaigose modelius: demonstratyviai izoliacinį, niveliacinį, tapatybės paiešką. Remiantis romų ugdymo raiškos apibendrinimu, šios tautybės mokinių elgsenos modelių įvairovė papildyta integracija ir įtraukumu.

² Romų paprotinė teisė, jų įsitikinimai, temos, kurios laikytinos tabu, ir brėžia tą simbolinę ribą tarp jų, kaip mažumos, ir mūsų, kaip daugumos.

Nurodyti elgsenos modeliai randasi evoliuciškai – nuo atsiskyrimo pereinama prie prisitaikymo ar net supanašėjimo, galiausiai pastebima mokinių autentiška raiška daugiatautėje aplinkoje. Tapatybės paieškos / įtraukimo romų mokinių elgsenos mokykloje modelis laikomas pozityviausiu ir būtų siekiamybė. Juk tik ugdymą grindžiant pamatinėmis humanistinėmis vertybėmis kiekvienas asmuo priimamas besąlygiškai. Tokioje geros mokyklos aplinkoje stiprėja asmens noras mokytis, siekti atradimų, prasmės ir ugdymosi sėkmės.

„Rimai tarp romų“ arba demonstratyviai izoliacinis modelis – tai toks elgesys, kai romai atsiriboja nuo kitų, t. y. romai bendrauja išskirtinai su romais. Tokį elgesio modelį diktuoja romų tapatybė ir jų pasirinkimo teisė atmesti siūlomą asimiliaciją. Pagal šį modelį gyvenantys romai praktikuoja paprotinę teisę, išskirtinai vartoja gimtąją kalbą. *Tokį elgesio modelį lemia ne individualūs, bet kolektyviniai sprendimai. Dažniausiai šios grupės priimami kolektyviniai sprendimai prieštarauja mokykloje vyraujančioms normoms ir taisyklėms: dažnai vėluojama į mokyklą, praleidžiamos pamokos, priešgyniaujama mokytojams* (Žemaitėlytė-Ivanavičė, 2018, p. 6). Iš prigimties emocionalūs romai mėgsta būti pastebimi ir matomi. Mokykloje jie *laukia atsako, nori kontakto, jiems nesvarbu, teigiamo ar neigiamo, tad dažnai matomos hiperbolizuotos gynybinės reakcijos net į menkiausią kritiką (vėlgį, nesvarbu, iš mokytojų, mokinių ar mokyklos personalo). Kolektyvinis mąstymas atsiskleidžia ir kilus konfliktui tarp vieno iš grupės narių ir ne romo. Tokiu atveju visa grupė gina romą, net jei jis akivaizdžiai neteisus* (Žemaitėlytė-Ivanavičė, 2018, p. 7). Daroma išvada, kad mokyklos bendruomenėje manoma, jog jie daro neigiamą įtaką kitiems jaunesnio amžiaus mokiniams (Žemaitėlytė-Ivanavičė, 2018, p. 8). Vienas stipriausių švietimo problemas lemiančių veiksnių yra stereotipinis mąstymas. Pabrėžtina, kad tai vis dar yra dvipusė kliūtis. Tai reiškia, kad ne tik visuomenė, bet ir patys romai turi išankstinių nusistatymų. Pagal šį modelį besielgiantiems romų mokiniams, atsižvelgiant į jų lytį ir amžių, būtinas suaugusiųjų dėmesys, išorinis motyvavimas, pageidautino elgesio skatinimas. Tiesa, egzistuoja ir vidinės motyvacijos veiksnys, kuris skatina romus ateiti į mokyklą – tai buvimas su kitais romais. Romų tautinės mažumos dalyvavimą ugdymo procese, mokyklos lankymą reikėtų pripažinti kaip sėkmę ir šį pasiekimą naudoti ugdymui(si) plėtoti ir pažangai didinti. Šios grupės edukacines problemas buvo mėginta spręsti sudarant atskiras tautinių mažumų mokinių grupes. Nors akademinį pasiekimą atžvilgiu šis sprendimas buvo sėkmingas, tačiau jis, kaip diferencijuojantis tautiniu požiūriu, laikomas segregaciniu ir nesudaro prielaidų užtikrinti socialinę integraciją, puoselėti demokratiją, kultūrinę toleranciją.

Niveliacinis elgesio modelis – tai toks elgesys, kai renkamas bendrauti su visais kitais, išskyrus romus, t. y. vengiama bet kokio kontakto su „savais“. Pasirinkusieji tokį elgesio modelį yra tarsi nepastebimi, jie savo buvimo nedemonstruoja. Tokie mokiniai niekada nepraleidžia pamokų, aktyviai dalyvauja mokyklos veiklose, ypač neformaliojo švietimo būreliuose. Niveliacinį elgesio modelį pasirinkę romai *siekia panašių tikslų, kaip ir kiti jų bendraamžiai ne romai: atsiskaityti už kontrolinį, gauti gerą pažymį, draugauti su bendraklasiais ir mokytojais, vykti į ekskursijas* (Žemaitėlytė-Ivanavičė, 2018, p. 12). Tokių mokinių akademiniai pasiekimai geri ir labai geri. *Tačiau būtent ši mokinių grupė greičiausiai netenka savo, kaip romų, identiteto. Jie teigia, kad romų taisyklės jiems nesvarbios. Mergaitės ir berniukai nenori būti apvesdinti, nori mokytis, dirbti, padėti savo tėvams. Jie rengiasi, vaikšto, elgiasi ir kalba kitaip, nei tą daro dauguma romų. Daugeliui iš jų nemalonu stebėti kitus romus, jie jaučia gėdą, nenori šokti ir dainuoti romų liaudies dainų. Tokiu būdu tapatindami save su kitos kultūros atstovais, jie po truputį tolsta nuo savo šaknų arba kuria naują tapatumą – taisyklėmis besivadovaujančio, paklūstančio autoritetui, raštingo, tik ar vis dar romo, identitetą.* (Žemaitėlytė-Ivanavičė, 2018, p. 12)

Tapatybės paieškų modeliui priskiriami mokiniai, atstovaujantys savo tautinei mažumai ir gerai besijaučiantys su ne romais. *Šį elgesio modelį demonstruojantys mokiniai į pamokas stengiasi nevēluoti, dažniausiai atlieka namų darbus, praleidžia tik tam tikras pamokas (dažniausiai tai susiję su asmeninėmis mokytojų simpatijomis). Šie mokiniai vadovaujasi romanipen³ mokykloje ir drąsiai apie tai kalba, tačiau jie*

³ Romanipen – romų paprotinė teisė, iš kartos į kartą perduodami nerašyti įstatymai, normos.

puikiai žino mokykloje pripažįstamas normas ir taisykles. Jie elgiasi tarsi chameleonai: per pamokas ir pratybas jie yra tikrieji kolektyvo nariai (drąsiai reiškia savo nuomonę), pertraukų metu gali likti su bendraklasiais arba laiką leisti su kitais romais, <...> (Žemaitėlytė-Ivanavičė, 2018, p. 10). Neformalusis ugdymas yra ta sritis, į kurią šie vaikai mielai įsitraukia ir dažnai ateina į mokyklą, kad po pamokų galėtų nueiti į taip mėgstamą muzikos ar sporto būrelį (Žemaitėlytė-Ivanavičė, 2018, p. 11). Tokie romai sunkiai randa pusiausvyrą tarp šeimos ir mokyklos. Artimieji kritikuoja, kad jie nesilaiko paprotinės teisės, pavyzdžiui, kalbant apie savo šeimos kūrimą. Mokyklos bendruomenės akimis, tai mokiniai, kuriuos „galima išgelbėti“, „kurie turi potencialo“, tačiau viskas priklauso nuo jų noro (Žemaitėlytė-Ivanavičė, 2018, p. 11). Dominuojančios šeimos vertybės veikia daug stipriau nei mokykla. Jei mama, tėtis ar seneliai nuspręš, kad laikas baigti mokslus ir kurti šeimą, greičiausiai šie mokiniai sutiks, tačiau jei tokio pasiūlymo nebus, jie liks mokykloje. Šiuo atveju būtent šiuos mokinius mokyklos bendruomenė turėtų labiausiai įtraukti, stebėti ir stengtis jų „nepaleisti“ (Žemaitėlytė-Ivanavičė, 2018, p. 11).

Akistatos tarp dviejų negailestingų sistemų: įstatymų ir mokyklos taisyklių, nerašytų, tačiau labai stiprių romanipen normų ir vyresniųjų spaudimo rezultatas – jaunas žmogus, nusivylęs tiek mokslu, tiek savo šeimos tradicijomis (Žemaitėlytė-Ivanavičė, 2018, p. 11).

Žemaitėlytės-Ivanavičės (2018) etnografinio tyrimo duomenys patvirtina, kad romų tautinė mažuma įvairi. Taigi, mėginti apibendrintai charakterizuoti šią grupę klaidinga. Nėra kokių nors tariamai paveldimų tautinės mažumos savybių, būdingų visiems jos nariams, toks požiūris į tautinę priklausomybę yra itin žalingas (Durst, 2010).

Visi šios tautinės mažumos nariai yra skirtingi ir, veikiami didžiulio spektro įtaką darančių veiksnių, renkasi vieną arba kitą elgesio modelį. Būna atvejų, kai daugiavaikės šeimos vaikai mokykloje renkasi skirtingus elgesio modelius.

Vienos daugiavaikės šeimos du vaikai lanko mokyklą, du visai nelanko. Iš lankančiųjų vienas vaikas nepraleidžia pamokų, atlieka mokytojo skiriamas užduotis. Kitas vaikas mokosi 5 klasėje ir dėl lankomumo problemų buvo 3 kartus paliktas kartoti kursą.

Viena šeima turi du vaikus, iš kurių vienas turi specialiųjų ugdymosi poreikių ir mokosi pagal pritaikytą programą. Kitas lankė pamokas, iš klasės neišsiskyrė, 7 klasę baigė pagrindiniu lygiu.

Daugiakultūrio ugdymo procese dažniausiai reiškiasi mišrus romų tautinės mažumos elgesio modelis – per pamokas jie sėkmingai įsilieja į klasę, yra betarpiški, socialūs, draugiški, mandagūs, optimistiški, džiaugsmingi, o per pertraukas besimokantieji skirtingose klasėse susijungia, bendrauja savo kalba.

3. Romų mokinių ugdymo patirčių apžvalga

Romų vaikų ugdymo patirtis apžvelgta išnagrinėjus viešosios diskusijos „Mokyklų patirtys ir iššūkiai ugdant romų tautybės vaikus“ įrašo medžiagą ir atlikus trijų Vilniaus miesto daugiataučių mokyklų vadovų, pedagogų ir švietimo pagalbos specialistų tikslinių grupių apklausos duomenų ir mokyklų atvejų analizę. Kai kuriose mokyklose romų vaikai mokosi jau daugiau nei trisdešimt metų, mokyklą baigė kelios romų kartos. Kai kuriose nagrinėtose mokyklose romų mokiniai sudaro 11 proc. nuo visų mokinių. Iš viso apibendrintos septynių bendrojo ugdymo mokyklų bendruomenių patirtys ir kylantys iššūkiai.

Dėkojame Vilniaus m. Naujininkų progimnazijos, „Saulėtekio“ mokyklos-daugiafunkcio centro, „Santaros“, Juodšilių „Šilo“, Šalčininkų r. Stanislovo Rapolionio, Anykščių r. Troškūnų Kazio Inčiūros gimnazijų vadovams, mokytojams, socialiniams pedagogams ir psichologams, pasidalijusiems ilgamete įtraukaus romų ugdymo patirtimi. Vadovaujantis etikos taisyklių konfidencialumo principu, ugdymo įvairovės iliustracijos ir aprašymai toliau tekste pateikiami be konkrečių mokyklų nuorodų.

Ilgametės ir įvairios mokyklų bendruomenių ugdymo(si) patirties apžvalga siekiama nustatyti dažniausiai kylančias romų mokinių edukacines problemas, parodyti bendruomenių parenkamas sėkmingos iššūkių įveikos galimybes.

3.1. Nepalankios romų padėties įveika

Romų vaikų ugdymo būklės įvertinimas patvirtina, kad romų šeimos patiria socialinę, ekonominę atskirtį, kurią iš dalies bando amortizuoti švietimo sistema.

Galimos romų vaikų ugdymo(si) kliūtys pirmiausia randasi dėl nepalankios socialinės, ekonominės padėties ir kultūrinių skirtumų. ŠVIS duomenimis, 2021–2022 m. m. nemokamą maitinimą gavusių romų dalis nuo visų mokinių (absoliutus skaičius – 115 217) buvo 0,2 proc. Absoliutus nemokamai maitinamų romų vaikų skaičius buvo 229. Tai daugiau nei pusė (56,1 proc.) visų ugdymo įstaigas lankančių romų (absoliutus pagal ikimokyklinio, priešmokyklinio ir bendrojo ugdymo programas besimokančių romų skaičius – 456, žr. p. 4).

Nepalanki romų padėtis – esminė priežastis, lemianti tolesnius padarinius. Priežasties eliminavimas ar sąlygų pagerinimas iš esmės užkardo arba menkina padarinius. Todėl visuomenė ir mokykla susitelkia keisti nepalankią romų padėtį – užpildyti esamą stygių ir (ar) kompensuoti trūkumus. <...> *tankiai apgyvendintose miesto vietovėse dirbantys mokytojai ir dėstytojai gali susidurti su akivaizdesniais iššūkiais, susijusiais su skirtingos daugiakalbės, daugiakultūrės ir socialinės bei ekonominės kilmės besimokančiųjų mokymu* (Tarybos išvados dėl Europos mokytojų ir dėstytojų ateities, 2020).

Romų išsilavinimo trūkumas didina jų nedarbo tikimybę. Viena vertus, išsilavinimas yra būtina sąlyga dalyvauti darbo rinkoje, kita vertus, geras išsilavinimas lemia sėkmę darbo pasaulyje, darbovietės prestižą, pajamas. Neturintys išsilavinimo romai tėvai ar globėjai nesugeba padėti vaikams, kai jiems reikalinga pagalba (pavyzdžiui, ruošiant namų darbus). V. Mudriko teigimu (2002), menkas tėvų išsilavinimas neigiamai veikia vaikų intelektualinį vystymąsi, tai patvirtina gauti rezultatai (Štuopytė, 2008), kad romų vaikams kyla sunkumų mokantis.

Yra mokyklų, kuriose romų tautybės mokiniai sudaro nuo 7 iki 11 proc. visų besimokančiųjų. Kai kuriose mokyklose socialinę paramą gauna visi, kitose – beveik pusė romų mokinių (pavyzdžiui, iš 20 romų 4 yra našlaičiai ar globojami, 10 kilę iš daugiavaikių šeimų, 6 turi specialiųjų ugdymosi poreikių (3 turi negalią ir 3 – įvairių sutrikimų).

Kai kurias socialines problemas padeda išspręsti visose mokyklose vykdomos įtraukaus ugdymo programos. Didinamas mokinių atsparumas neigiamoms įtakoms, formuojami socialiniai įgūdžiai, skatinamas sveikas gyvenimo būdas, į ugdymo turinį integruojant socialinių įgūdžių ugdymo projektus („Neteisingi pasirinkimai. Kas manęs laukia?“, „Didysis draugas“, „Būk saugus ir atidus“, „Gerumo nebūna per daug“ ir kt.), vykdant prevencines programas („Zipio draugai“, „Obuolio draugai“, „Įveikime kartu“, „Kas yra gerai ir kas yra blogai“), organizuojant sveikatinimo renginius (paskaitų ciklai apie sveikatos stiprinimą, higieną), įgyvendinant sporto ir sveikatos projektus („Sveikatiada“, „Sveikos gyvensenos ugdymas“ ir kt.).

Įgyvendinant romų integracijos į visuomenę 2020–2023 m. programą, kai kuriose mokyklose įsteigti papildomi socialinių pedagogų etatai. Mokyklų bendruomenėse suburtos komandos, kurias sudaro vadovas, socialinis pedagogas, psichologas, logopedas, padėjėjai. Kai kuriais atvejais atskiras socialinis pedagogas sprendžia tik romų vaikų socializacijos problemas. Įgyvendinant įtraukaus ugdymo programą, organizuotas vaikų vežiojimas, būreliai, skirtos mokymosi priemonės, įsteigti padėjėjų etatai, funkcionuoja edukacinės veiklos, realizuojamos visos dienos ugdymo veiklos. Skirtingomis pagalbos priemonėmis stiprinamos ugdymo, sveikatos priežiūros, kultūros sritys, didelis dėmesys skiriamas socialinei atskirčiai (ypač moterų) mažinti, įtraukti į darbo rinką, teisei į būstą užtikrinti.

Vėlyvas romų vaikų į(si)traukimas į mokymosi procesą apsunkina jų adaptaciją ir socializaciją. Tokiais atvejais padeda mokyklos domėjimasis būsimais priešmokyklinukais ir, apskritai, romų kultūra. Istorijos ir dabarties sąsajų išryškinimas, materialaus ir nematerialaus paveldo pažinimas suartina kultūras, padeda priimti romų laikyseną. Žmogiškas dėmesingumas griauja nepasitikėjimą ir atveria pažinimo galimybes, kuriomis remiantis mokyklose vykdomos įvairios romų socialinės integracijos programos. Įgyvendinant šias programas, romų mokiniams buvo organizuotas vežiojimas į ir iš mokyklos. Mokiniai, gyvenantys Vilniuje, nuosavame būste, buvo aprūpinti vilniečio kortelėmis. Programos lėšomis buvo finansuotos visos dienos mokyklos grupės, kurias lankė ne tik romų, bet ir visi pradinio ugdymo mokiniai. Romų vaikai iš socialinės paramos lėšų aprūpinami mokymo priemonėmis, be to, klasėse mokytojai turi mokymosi priemonių rezervą, kad galėtų paskolinti, kai mokiniai neatsineša savo.

COVID-19 pandemijos laikotarpiu atsiradusiam nuotolinio mokymo ir mokymosi poreikiui tenkinti kilo kliūčių. Nuotolinio mokymo(si) metu mokiniams perduoti kompiuteriai, interneto kortelės, pasirūpinta prieiga prie interaktyvaus mokymosi sistemos „Eduka“. Daugelis romų šeimų neatmetė pasiūlymo mokytis nuotoliniu būdu ir rimtų problemų nekilo. Tačiau buvo romų šeimų, kategoriškai atsisakiusių priimti planšetes, kompiuterius vaikų nuotoliniam mokymuisi, įsileisti pedagogus ar pagalbos specialistus. Mokyklos administracija tuomet ieškojo kompromisų, siūlė individualias ugdymo(si) galimybes.

Mokyklose organizuota pagalba šeimoms, patiriančioms socialinę riziką. Pavyzdžiui, viena jų 2020–2021 m. m. dirbo su 38 socialinę riziką patiriančiomis šeimomis, iš kurių 11 – romų šeimos. Buvo atliekamas socialinės rizikos vertinimas ir teikiama pagalba, savivaldybės administracijai bendradarbiaujant su mokykla ir organizuojant atvejų vadybos posėdžius. Vienoje iš mokyklų per 2019–2020 m. m. buvo organizuota 18 atvejų vadybos susitikimų, 2020–2021 m. m. vyko du posėdžiai. Visi jie buvo susiję su romų vaikų (11 šeimų) ugdymu. Paskyrus atvejo vadybininką, pradedamas tarpinstitucinis bendradarbiavimas. Vienoje mokykloje per metus buvo išnagrinėti du atvejai dėl vagystės ir socialinio bei pedagoginio apleistumo. Mokykla susisiekiama su savivaldybe dėl minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymo nuostatų taikymo šeimai (pavyzdžiui, viena iš mokyklų 2019–2020 m. m. kreipėsi 4 kartus, iš kurių 2 kartus – dėl dviejų romų vaikų).

3 lentelė. Romų vaikų ugdymo(si) problemų priežastys ir jų įveika

Nepalankios socialinės, ekonominės, kultūrinės padėties kontekstas
Romų skurdo problemas nagrinėjo Štuopytė ir Dulevičiūtė (2003), o romų, kaip tautinės mažumos, integracijos ypatumus ir padėtį švietimo sistemoje analizavo Malinauskaitė (2007). Tyrimų ir demografiniai duomenys rodo, kad menkas romų išsilavinimas, gyvenimas iš pašalpų ir priklausymas tautinei mažumai suponuoja skurdo sąlygas. Šeimos iš nepalankios socialinės, ekonominės, kultūrinės aplinkos patiria stygių, ir jį atspindi mokinių savijauta ir elgsena. Romai tėvai ar globėjai, neįgiję išsilavinimo, ne visada gali padėti savo vaikams. Pasireiškia ne tik kalbos, bet ir socialinių įgūdžių trūkumai. Tokiais atvejais ryškėja romų siekis dar labiau izoliuotis.
Romų padėties sprendiniai mokyklų bendruomenėse
Socialinės, specialiosios pagalbos ir ugdymo problematika mokyklose labai plati. Itin svarbu gerai pažinti ir tinkamai parinkti priemones. Šeimoms, gyvenančioms nepalankiomis socialinėmis, ekonominėmis sąlygomis, rengiamos ir pritaikomos įvairios paramos ir švietimo pagalbos programos. Pasiteisina personalizuoto ugdymo intensyvinimas su vaikais, patiriančiais socialinę riziką, taip pat ir su romų vaikais. Tiesiogiai pagalba teikiama vaikams, tačiau įtraukiama ir šeima. Ribotas tėvų ar globėjų galimybes, raštingumo ir socialinių įgūdžių stoką kompensuoja mokyklos teikiama pagalba, subtilus pedagoginis švietimas. Tėvai ar globėjai patenkinti socialine parama ir išmokomis mokyklinėms prekėms įsigyti. Kai tėvai vengia atsakomybės ar nevykdo pareigų, kreipiamasi į miesto savivaldybę dėl minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymo nuostatų taikymo. Tai reiškia, kad ypatingais atvejais mokykla, spręsdama socialinės, ekonominės, kultūrinės padėties skirtumus, pasitelkia dalininkus, partnerius (pedagoginę psichologinę tarnybą, psichikos sveikatos centrą, policiją, savivaldybės vaiko gerovės komisiją ir kt.). Romų bendruomenės centras ir socialinės paramos centras prisideda sprendžiant vaikų užimtumo ir paramos teikimo klausimus.
Socialinės, ekonominės, kultūrinės padėties įveikos sėkmę lemiančios priemonės
Nei vaikai, nei mokytojai, nei bendruomenė nejaučia socialinės atskirties. Vaikams visiškai nerūpi tautybė. Mokyklose organizuojant atvejų vadybos posėdžius, sprendžiami įvairūs socialinės rizikos vertinimo klausimai ir numatomos pagalbos teikimo galimybės. Svarbu aiškiai įvardyti rizikas, suvokti realų poreikį ir galimybes ne tik siūlyti, bet ir priimti teikiamą pagalbą. Skirtumus dėl nepalankios socialinės, ekonominės, kultūrinės padėties iš dalies padeda įveikti atvirumas, adaptacijos laikotarpiu taikomos priemonės, pedagoginis švietimas, atvejų vadyba ir neformaliųjų veiklų įvairovė.

R

E

K

O

M

E

N

D

A

C

I

J

O

S

Didinti švietimo sistemos prieinamumą

Tarpkultūrių skirtumų pripažinimas ir palaikymas yra tarptautiniu lygiu ir kiekvienos ES valstybės narės mastu pripažinta teisės norma. Tačiau, kaip rodo istorinė patirtis, skirtumų pripažinimas ir vienodas jų vertinimas yra ne tik teisės problema. Istoriškai susiformavusias patirtis ir stereotipus sugriauti vien teisinėmis priemonėmis neįmanoma. Daugiakultūrių nuostatų kūrimas vyksta švietimo sistemoje taikant pagalbos priemones.

Siūloma:

- *pedagogams ir socialiniams pedagogams*, įgyvendinant pagalbos programas, ne tik romams teikti, bet ir mokykloje turėti ugdymui skirtų priemonių rezervą, vykdyti mokyklos lankomumo priežiūrą, vadovautis mokymo(si) praradimo kompensavimo dėl nelankomumo planu;
- *ugdymo karjerai specialistams ir klasių vadovams* – naudotis švietimo sistemos pagalbos priemonėmis ir įtraukti naujas pagalbos galimybes, plačiai taikyti ugdymą karjerai, aktyviau veiklinti ugdomuosius.

Koordinuoti paramą romų įtraukumui ir socializacijai

Menkas išsilavinimas ir didelis skurdas dėl nuolatinio pragyvenimo šaltinio trūkumo lemia suaugusių romų ir jų vaikų izoliaciją, didina socialinę atskirtį. Remiamasi nuostata, kad romų švietimas – tai pagrindinė kovos su socialine atskirtimi, išnaudojimu ir nusikalstamumu priemonė (Štuopytė, 2008, p. 141). Todėl romų vaikų ugdymas tampa svarbiausiu uždaviniu, sprendžiant jų socializacijos problemas.

Siūloma:

- *mokyklos administracijai* – sustiprinti adaptacijos ir patyčių prevencijos programų vykdymą. Bendruomenei telkti ir sklandžiai integracijai užtikrinti pritaikyti mokyklos papročius, tradicijas, renginius, neformalųjį švietimą. Taip pat pasitelkti savanorių, nevyriausybinę organizacijų pajėgas, plėtoti bendradarbiavimą su visomis suinteresuotosiomis šalimis;
- *pedagogams* – plačiai taikyti grįžtamąjį ryšį, įsiklausyti į mokinių nuomonę, sudaryti sąlygas mokinių tarpusavio mokymuisi, dalytis idėjomis;
- *švietimo pagalbos specialistams ir klasių vadovams* – skirti daugiau veiklų mokinių socializacijai, atidžiau prižiūrėti patyčių prevencijos programų įgyvendinimą ir kurti emociškai patrauklias mokymosi sąlygas, prireikus, taikyti psichoedukacines intervencijas.

3.2. Pastangos keisti tėvų ar globėjų išankstinės nuostatos mokymo(si) atžvilgiu ir vaikų mokymosi motyvacijos stiprinimas

Kai kurių tėvų ar globėjų neigiamos išankstinės nuostatos dėl mokymo(si) ir išsilavinimo nuvertinimas programuoja tokias problemas, kaip mokymosi motyvacijos trūkumas, mokyklos nelankymas ar mokymosi nutraukimas. Tokiais atvejais verta kurti papildomas pagalbos priemones, skirtas tolerancijai didinti, bendravimui skatinti ir suaugusiųjų romų nepalankioms nuostatomis į nuolatinį mokymąsi keisti.

Daugiakultūris ugdymas suprantamas kaip skatinimas pažinti įvairių kultūrinių ir socialinių kategorijų – rasės, etniškumo, lyties, seksualinės tapatybės, įgalumo ir religinių įsitikinimų – nulemtus skirtumus. Daugiakultūriu ugdymu pripažįstamas įvairių socialinių ir kultūrinių grupių gyvenimo būdas, savitumų vertingumas. Tai paskatina savigarbą ir pagarbą kitam žmogui, geresnį savo ir kitų kultūrų savitumo suvokimą, tarpkultūrį pažinimą. Daugiakultūris ugdymas yra savotiškas griovimo ir kūrimo procesas, kuriuo, viena vertus, griunamos tradicinės nuostatos, įsitikinimai ir suteikiamos naujos prasmės ir reikšmės (Reingardė, Vasiliauskaitė, Erentaitė, 2010). Per trisdešimt dvejus nepriklausomybės metus mokytojų ir mokyklų bendruomenių nuostatos daugiakultūriškumo aspektu pozityviai keitėsi. Tačiau romų tėvų ar globėjų ir mokinių nuostatos mokymo(si) atžvilgiu iki šiol liko tokios pačios arba keičiasi nežymiai. Dar ir dabar įvairias kylančias pedagogines situacijas mėginama sieti išskirtinai su tautine priklausomybe. Bet yra ir tokių atvejų, kai mokyklą baigę romai į tą pačią mokyklą leidžia jau savo vaikus.

Kai kurių romų tėvų ar globėjų nuostatos mokymo(si) atžvilgiu ir vaikams siūlomos ateities vizijos nesutampa su šiuolaikinės visuomenės raidos ir nuolatinio mokymosi perspektyvomis. Dažnai romai nevertina to, ką gali suteikti mokslo pasiekimai, jie nemato praktinės naudos, o suvokimas, kad įdėjus tiek mokymosi pastangų, vis tiek gali nepasisekti, tampa svariu argumentu apskritai nesistengti (Durst, 2010, p. 23). Romų tautinės mažumos nuostatos dėl išsilavinimo keičiasi lėtai. Ypač skiriasi tėvų, įgijusių išsilavinimą, požiūris į ugdymą ir bendradarbiavimas su mokykla. Pasitaiko atvejų, kai šeimos laikosi stereotipų, nesudaro sąlygų mokytis, nemotyvuoja vaikų eiti į mokyklą. Romų paprotinės teisės išskirti lyčių vaidmenys atskleidė romų vaikų mokymosi ir lankomumo skirtumus. Etnografiniame tyrime dalyvavusios mergaitės prisipažino, kad jų gyvenimas yra sunkesnis dėl namų ruošos, patriarchato galios, priverstinės santuokos.

Stereotipiškai mąstančių romų šeimų požiūris į mokymąsi persiduoda ir vaikams. Dar neišsiugdę vidinės motyvacijos mokytis, vaikai papildomai gauna neigiamą nusistatymą mokymosi atžvilgiu. Išorinę mokymosi motyvaciją padeda stiprinti mokyklos bendradarbiavimas su bendruomene, romų platforma ir savivaldybe, o vidinę motyvaciją mokytis didina sistemingai tiriami mokinių ugdymosi poreikiai bei gebėjimai ir jais remiantis sudaromos kiekvienam tinkamos mokymo(si) sąlygos. Daugiakultūrio ugdymo galimybės integruotos į atnaujintas bendrąsias ugdymo programas, pavyzdžiui: 5 klasės temose „Praeitis, dabartis ir istorijos mokslas“ ir „Lietuva Europoje: asmuo, bendruomenė, valstybė“, 8 klasės temoje „Viduramžių visuomenė“, 10 klasės temoje „Antrasis pasaulinis karas (holokaustas Europoje ir Lietuvoje)“. Mokytojams rekomenduojama pasinaudoti galimybe 30 proc. ugdymo turinio pritaikyti pagal mokinių poreikius ir aktualijas. Kai kuriose daugiakalbėse mokyklose vykdyto veiklos kokybės išorinio vertinimo išvadose pažymima, kad „Mokykloje sudarytos tinkamos sąlygos mokiniams bręsti kaip asmenybėms – vyrauja geri tarpusavio santykiai, pagarba vienas kitam nepaisant tautinių, kultūrinių, socialinių skirtumų, mokiniai noriai bendrauja, bendradarbiauja, veikia kartu ir planuoja ateitį. <...> Su gyvenimo praktika susietas ugdymo turinys, mokytojų parengtos užduotys, mokymosi medžiaga ir priemonės, palanki mokymuisi atmosfera vertintojų stebėtose pamokose dažnu atveju stiprina mokinių motyvaciją, skatino mokinių įsitraukimą ir smalsumą.“

4 lentelė. Romų mokymosi nuostatų ir motyvacijos kaita

Mokymo(si) nuvertinimo kontekstas
Šeimos požiūris į vaikų išsilavinimą siejamas su vertybinėmis nuostatomis ir požiūriu į švietimą. Kai kurių tėvų ar globėjų mokymo(si) nuvertinimo priežastys kyla iš paprotinės teisės, suaugusiųjų neraštingumo, mokymosi kaip vertybės nesuvokimo. Priešišką nusiteikimą galima iš dalies paaiškinti ir valstybinės kalbos nemokėjimu. Tokiais atvejais vaikai perima tėvų demonstruojamas nuostatas mokymo(si) atžvilgiu ir išreiškia pasyvumą, neįsitraukimą.
Mokymosi motyvacijos palaikymo ir stiprinimo sprendiniai mokyklų bendruomenėse
Suaugusiųjų romų „prisipratinimas“ nėra lengva užduotis. Dažniausiai megzti abipusį ryšį pavyksta tik vadovybės lygmeniu. Romai pripažįsta autoritetą, todėl pravartu į bendradarbiavimą įtraukti mokyklos vadovybę, klasės vadovą ir socialinį pedagogą. Daugeliu atvejų mokyklos vadovo, mokytojo ar socialinio pedagogo dėmesingumas ir įkalbinėjimas padeda keisti šeimos nusistatymą prieš ugdymą(si). Atsiradus kontaktui romų šeimos garbingai laikosi įsipareigojimų. Dėmesingumas kitai kultūrai, jos kasdienybei ir istorijai padeda naikinti barjerus. Pavyzdžiui, gimnazijoje mokosi 26 romai, jie atvykę iš užsienio ir kalba tik anglų arba rusų kalba. Su jais bendraujama mišriai, įterpiami romų kalbos žodžiai. Paveldėtus stereotipus dėl tautybės ir kilmės padeda mažinti artumas. Abipusį ryšį stiprina mokyklos darbuotojų demonstruojama pagarba tėvams ar globėjams, nuomonių ir lūkesčių priėmimas, lankstus reagavimas į reiškiamą reiklumą. Išankstines nuostatas palengva keičia įvairiopas bendravimas: pokalbiai, konsultacijos, skambučiai, susitikimai, apsilankymas šeimose.
Socialinės, ekonominės, kultūrinės padėties įveikos sėkmę lemiančios priemonės
Tiek šeimoje, tiek mokykloje turi būti vienodai traktuojami reikalavimai, vertybės, elgesio normos. Abiejų mikrosistemų – šeimos ir mokyklos – dermė ir bendraveika įgalina sėkmingą vaikų socializaciją. Kai kurių romų stereotipinį mąstymą ir išankstines nuostatas padeda keisti bendravimas ir bendradarbiavimas. Patvarius tarpusavio ryšius padeda kurti empatiškumas mokyklos bendruomenės romų tradicijoms, adekvatus reagavimas į jų rūpesčius, bendruomeniškumą. Mokyklos organizuojamos veiklos skatina romus įsitraukti į bendruomenę, tvirtina bendraveiką. Tinkamos tėvų ar globėjų pedagoginio švietimo formos ir priemonės mažina pasipriešinimą, padeda jiems geriau suprasti mokymosi prasmę ir reikšmę. Ugdymosi rezultatus lemia mokymosi motyvacija. Dažniausiai esamą romų mokinių vidinės mokymosi motyvacijos trūkumą kompensuoja išorinės mokyklos personalo paskatos. Todėl perspektyvoje verta stiprinti vidinę romų šeimų mokymosi motyvaciją ir didinti išorinių paskatų alternatyvas. Mokyklų sėkmingai išugdytų romų biografijų galerija paskatintų romų vaikus ir jų šeimas domėtis švietimu, galbūt ir pasekti pavyzdžiu.

Formuoti pozityvų šios tautinės mažumos kultūros vaizdinį

Lietuvos tautinės mažumos turi galias tradicijas, yra susibūrusios į aktyvias bendruomenes. Romų asociacija nepakankamai didžiuojasi išsilavinusiais ir karjerą padariusiais savo bendruomenės nariais. Mokyklos savo aplinkoje taip pat gali viešinti išskirtinius romų lyderystės pavyzdžius. Lyderystės atvejai patraukia ir skatina jaunuomenės aktyvumą. Jais būtina dalytis ne tik bendruomenėje, bet ir visoje visuomenėje.

- *Bendruomenei* siūloma rinkti, kaupti, dalytis ir skelbti romų atstovų lyderystės sėkmės istorijas ir taip skatinti jaunuomenę ne tik vertinti išsilavinimą, bet ir siekti karjeros. Rekomenduojama plėsti besiformuojančio vaikų ir paauglių socialinio psichologinio pasaulio ribas pozityviais įvairių socialinių kultūrinių grupių įvaizdžiais per socialines sąveikas ir tiesioginį tų grupių gyvosios patirties pažinimą, jų istorijos, pasiekimų pripažinimą, įvairių vaidmenų modelių skatinimą.

Plėtoti daugiakultūrį ir daugiakalbį ugdymą

Tarptautinė migracija, migracija šalies viduje, tautiniu požiūriu mišrių šeimų gausėjimas plečia ir mokinių įvairovę. Vienoje klasėje susitinka skirtingos rasės, tradicijų, gimtosios kalbos, įsitikinimų veikiamos bręstančios asmenybės. Baršauskienės ir kt. nuomone (2003), mokykla yra institucija, kurioje visi mokiniai ugdomi kartu, nepaisant skiriamųjų bruožų (religijos, tautybės, kultūrinio pagrindo). Lietuvos mokytojai yra įpratę veikti daugiakultūroje aplinkoje. Išskirtinis sektinas pavyzdys – Vilniaus lietuvių namai, kur mokosi vaikai iš 44 pasaulių valstybių. Mokyklose jungiasi skirtingų kultūrų atstovai ar grupės. Stebint kiekvieno besimokančiojo savirealizaciją, pripažįstama, kad kultūrinis tapatumas turi poveikį sėkmingam ugdymo procesui.

Lietuvos mokytojai jaučiasi pasiruošę dirbti daugiakultūroje terpėje. 15 proc. mokytojų, dalyvavusių tarptautiniame TALIS tyrime (TALIS 2018, I), nurodo, kad į jų studijų programas ar mokymus, lankytus jau dirbant mokykloje, buvo įtrauktos temos, skirtos gebėjimui dirbti daugiakultūroje aplinkoje ugdyti. Galimą vertybinį konfliktą gali padėti spręsti daugiakultūris ugdymas – kultūrų įvairovės pažinimas, betarpiškas bendradarbiavimas, griaunant išankstinius nusistovėjusius stereotipus, socialinių ryšių tinklų kūrimas.

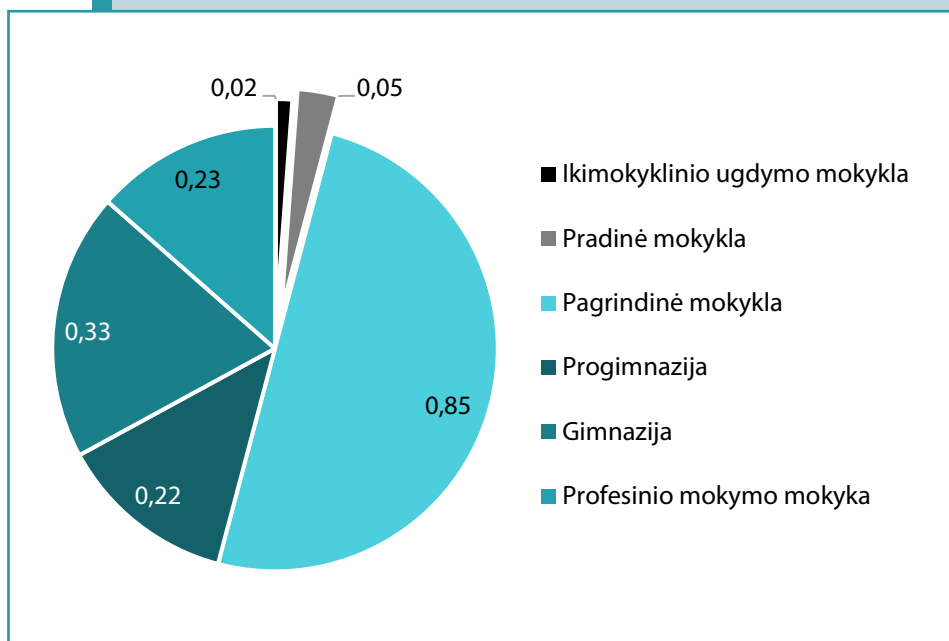
Siūloma:

- *mokyklų vadovams*, pripažįstant mokyklos kultūrinę įvairovę, plėtoti įvairias socializaciją skatinančias veiklas, vykdyti mokyklos lankomumo stebėseną ir užtikrinti ugdymosi pažangos tvarumą;
- *pedagogams* – pažinti kultūrų savitumą ir besimokančiųjų individualumą. Puoselėjant kultūriškai heterogenišką aplinką, padėti atsiskleisti socialinei, kultūrinei įvairovei ir taip brandinti bendruomenės kultūrinį pliuralizmą ir toleranciją. Tautinės kultūros pažinimo temas plėtoti per etnografinių regionų tradicijų ir papročių nagrinėjimą, kultūros paveldo pažinimą, tradicijų raidos stebėjimą, tolerantiškos aplinkos kūrimą ir pilietinės visuomenės skatinimą.

3.3. Romų mokinių specialiųjų ugdymosi poreikių tenkinimas

Dažnai aplinkos sąlygos ir prigimtis lemia specialiuosius romų vaikų ugdymosi poreikius. Integruotai besimokančių ir specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių romų vaikų iš viso yra 169. Didžiausia dalis (0,85 proc. nuo visų mokinių) jų mokosi pagrindinėse mokyklose (žr. 4 pav.).

4 pav. Integruotai besimokančių romų vaikų, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, dalis (proc.) pagal ugdymo įstaigas, 2020–2021 m. m.

Šaltinis: ŠVIS

Pagal ugdymo institucijas, mažiausiai integruotai besimokančių romų yra ikimokyklinio, priešmokyklinio ir pradinio ugdymo mokyklose, taip pat profesinio mokymo įstaigose.

Mokinių įvairovė mokyklose didelė. Daugelio mokyklų išorinio vertinimo išvadose pažymėta, kad „mokiniai pripažįsta kitų teisę būti kitokiems nei jie yra, gerbia kitą asmenį ir yra geranoriški“. Kai kuriose daugiakalbėse mokyklose įsteigti tolerancijos centrai, kurių veikla padeda ugdyti mokinių pilietiškumą ir toleranciją. Užsimezgęs bendradarbiavimas su seniūnijų vaikų užimtumo centrais padeda didinti romų vaikų įsitraukimą, mažina nepilnamečių nusikalstamumą tose seniūnijose.

Yra mokyklų, kur kiekvienam pradinį klasių mokytojų, dirbančiam su romais, yra skirta 0,25 etato dalis darbei visos dienos grupėje. Per COVID-19 pandemiją romams buvo sudaryta galimybė mokytis pagal individualų tvarkaraštį, ir net 30 proc. šios tautybės vaikų dėl netinkamų socialinių ekonominių ir mokymosi sąlygų namuose ar vienišumo karantino laikotarpiu lankė mokyklą.

Dėmesys kreipiamas ne į tautybę, bet į vaiko gebėjimus, stengiamasi pritaikyti vaikui tinkamą metodą, bandoma įveikti jo mokymosi sunkumus. Kuo anksčiau mokinsys ir jo šeima ateina į mokyklą, tuo lengviau jam mokytis lietuvių kalbos, o be lietuvių kalbos negalima sėkmingai

išmokyti ir visų kitų dalykų (pavyzdžiui, vienoje iš mokyklų mokosi aštuonmetis pirmokas, nekalbantis nei lietuviškai, nei rusiškai, o tik savo kalba). Tėvams ar globėjams nesutikus bendradarbiauti su pedagogine-psichologine tarnyba, mokykla sutelktinėmis savo pagalbos specialistų pajėgomis pagal įprastinę praktiką sudaro mokiniui individualų ugdymo planą. Žinoma atvejų, kai romų vaikai pradinėse klasėse dalyvauja olimpiadose, gerai mokosi (dažniausiai iki 5 klasės). Pavieniais atvejais romai pagrindinėje mokykloje (9–10 klasėse) mokosi gerai ir labai gerai, pavyzdžiui, vienoje iš mokyklų romų mokinių vidurkis siekia 9, kitoje – 8. Užsimezgas glaudžiam mokyklos bendravimui ir bendradarbiavimui su šeima, kai kuriais atvejais administracija siūlo individualią mokymosi tvarką ir parengia teikiamų konsultacijų grafiką. Visiems mokiniams, įskaitant romus, taikomas diferencijavimas: parengiami penki užduočių tipai, kuriuos pagal individualų lygį ir tempą renkasi kiekvienas mokinytis. Visgi, atliekant išorinį vertinimą tautinių mažumų mokyklose, stebėtų pamokų metu nustatyta, kad mokytojai nesisteningai vertino mokinių individualius pasiekimus ir pažangą, nesudarė sąlygų jiems maksimaliai siekti mokymosi tikslų pagal savo gebėjimus, nusimatyti tolimesnės veiklos siekius. Mokyklų veiklos kokybės išorinio vertinimo išvadose rašoma, kad „stebėtose pamokose mokytojai retai suasmenino mokymąsi, nesisteningai diferencijavo ir individualizavo mokymo(si) veiklas, nedažnai taikė įvairius grupavimo metodus, taip nepakankamai pripažindami mokinių skirtybes, gabumus bei talentus“.

Pasak pedagogų, romų vaikų poreikiai tenkinami visapusiškai: sudarytos sąlygos lankyti papildomas mokomųjų dalykų konsultacijas (per konsultacijas mokiniai gali atlikti namų darbus, mokytojo padedami atlikti užduotis raštu ir žodžiu ir t. t.), mokytojai pasirūpina darbui reikalingomis priemonėmis, mokiniams teikiama švietimo pagalbos specialistų pagalba. Socialiniai pedagogai betarpiškai bendrauja su romų vaikais. Karantino laikotarpiu jie savo transportu vežiojo socialinius davinius ir užduotis namų mokymui. Vaikai gerai žino, kur yra socialinio pedagogo kabinetas. Jie ne tik patys geba prašyti pagalbos, bet moka ir kitam padėti. Tėvai ar globėjai mielai priima mokytojų konsultacijas. Yra atvejų, kai šeimos stengiasi gauti leidimą vaikus mokyti namuose. Romų tautybės vaikai daro pažangą pagal pritaikytas programas.

Daugelyje mokyklų iki šiol nėra ugdymo karjerai koordinatoriaus, todėl profesinį orientavimą ir ugdymą karjerai vykdo klasių vadovai ir mokytojai. Profesinis orientavimas organizuojamas tradicinėmis formomis – rengiamos išvykos, pateikiamos interneto svetainių nuorodos. Tačiau pastebėta, kad romų mokiniams ir jų tėvams ar globėjams šios ugdymo karjerai veiklos nėra paveikios.

Menkus romų akademinius rezultatus kompensuoja aktyvus ir beveik šimtaprocentinis dalyvavimas neformaliojo vaikų švietimo veiklose. Džiaugsmingi, žaismingi, temperamentingi romai vaikai dalyvauja išvykose, varžybose su dviračiais, futbolo ar kroso varžybose, viktorinose, dainų dainelėse. Mokyklos programose dalyvauja visi – vyksta į išvykas, yra aktyvūs tradiciniuose renginiuose, klasės bendruomenės veiklose, naudojasi Kultūros paso programa. Įvairi mokyklos projektinė veikla (sėkmingai įgyvendinami mokyklos, nacionaliniai ir tarptautiniai projektai) įtraukia mokinius, sudaro sąlygas jiems ugdytis bendrąsias kompetencijas, bendrauti ir bendradarbiauti.

5 lentelė. Romų mokinių poreikių tenkinimas

Romų mokinių įtraukties kontekstas
Mokytojų teigimu, tik 30 proc. romų vaikų šeimose kalba lietuviškai. Todėl specialieji mokymosi poreikiai pirmiausia nustatomi dėl kalbos nemokėjimo. Dalis romų vaikų su mokymosi sunkumais susiduria jau pradinio ugdymo etapu. Dėl kalbos mokymosi sunkumų turi visi romų vaikai. Tačiau sutrikimai ir negalios nėra susijusios su gimtąja kalba ar tautybe. Taigi, mokyklos indėlis įveikiant šią problemą išskirtinis.
Įtraukties sprendiniai mokyklų bendruomenėse
Mokyklų bendruomenės vieningumas, vaikų neskirstymas pagal tautybę, lytį ar poreikius didina pasitikėjimą, bendrystę. Daugiakultūriškumą plėtoti įgalina mokyklos dalyvavimas projektuose, pavyzdžiui „Erasmus+“. Geresnis mokinių pažinimas, jų poreikių ištyrimas padeda kurti saugią ir palankią mokyklos aplinką. Fizinį ir psichologinį saugumą didina jau įgyvendinti ir mokyklose tebevykdomi prevenciniai projektai, įtraukiantys visus mokyklos mokinius. Individualių poreikių pripažinimas ir siekis kuo sėkmingiau ugdyti leidžia taikyti individualizavimą, diferencijavimą ir personalizavimą. Mokytojų kuriama palanki ugdymo(si) atmosfera, mokymui(si) naudojamos priemonės, ugdymo turinio ryšys su gyvenimu ir tinkamai parinktos užduotys skatina visų mokinių smalsumą, dėmesį. Mokytojai ir pagalbos specialistai stengiasi kuo geriau pažinti mokinius, jiems sudaromos ugdymo programos, mokymosi planai; tai padeda palaikyti ir plėtoti įtraukumą. Mokyklose pasitelkiamos įvairios mokymo(si) praradimų kompensavimo priemonės – individuali pagalba, konsultacijos pagal sudarytą mokymosi planą, parengta pritaikyta ar individualizuota programa, kurso kartojimas (pavyzdžiui, mokiniams atsisakius mokytis nuotoliniu būdu, mokyklos sudarė galimybes atlikti ir pateikti popieriuje atspausdintas užduotis).
Romų ugdymo įtraukties sėkmę lemiančios priemonės
Kai mokyklos vadovybė ir darbuotojai vadovaujasi humanistinio ugdymo filosofija ir puoselėja įvairių tautybių, kultūrų, socialinių grupių mokinių bendrystę, sukuriamos tinkamos prielaidos kiekvieno mokinio asmenybės tapatumui ir sėkmingai integracijai į Lietuvos visuomenę. Neformali ugdymoji veikla, kurią galima rinktis mokykloje, patraukia romų vaikus, atskirais atvejais skatina ir jų akademinę pažangą. Romų mokinių pasiekimų pažanga yra patenkinama. Pasiekti optimalų romų pažangos lygį padeda specialistų komanda, individualaus ugdymo proceso planavimas ir organizavimas. Pagalbos teikimo skyrius mokiniams teikia mokymosi pagalbą. Suderinta mokyklos paslaugų sistema garantuoja sklandžią pagalbos specialistų pagalbą ir galimybę įveikti sunkumus ar kompensuoti mokymo(si) praradimus. Perspektyvoje verta plėsti universalaus mokymosi dizaino taikymą, sudaryti mokyklų bendruomenėms galimybes tęsti prevencinius projektus, siūlyti naujas socializacijos plėtros priemones. Nors mokiniai pripažįsta, jog pagalba mokykloje jiems teikiama, tačiau mokyklų veiklos kokybės išorinio vertinimo išvadose pabrėžiama, kad „trūksta specialiojo pedagogo, psichologo, mokytojo padėjėjų, kai kuriems pedagogams nepakanka kompetencijų dirbant su specialiujų ugdymosi poreikių turinčiais mokiniiais, įvairesnių mokymo(si) priemonių – visi šie aspektai trukdo veiksmingai ugdyti kiekvieną mokinį, deramai atsižvelgiant į jo poreikius ir gebėjimus“. Todėl būtų prasminga didinti pagalbos specialistų skaičių mokykloje ir finansavimą mokymosi ištekliams papildyti ar naujiems įsigyti.

Pritaikyti ugdymo turinį

2019 m. Eurobarometro tyrimu nustatyta, jog 72 proc. europiečių pritaria idėjai, kad į ugdymo turinį turėtų būti integruota informacija apie romų tautinės mažumos kultūros istoriją ir tradicijas. Informacija apie įvairias Lietuvos tautines mažumas (įskaitant Lietuvos romų istoriją) nėra tinkamai integruota į formaliąją Lietuvos švietimo sistemą. Antisemitizmo, romaforbijos, ksenofobijos užuomazgas prevenciškai veiktų daugiakultūris ugdymas. Daugiakultūrio ugdymo procese svarbu ne tik tai, kas pasakyta, bet ir tai, kas nutylėta (angl. *null curriculum*). Mokyklose labiausiai akcentuojami skirtumai, susiję su negalia ir tautinių ar religinių įsitikinimų įvairove. Mažiausiai dėmesio skiriama lyties ir seksualinės orientacijos nulemtiems savitumams aptarti.

- *Pedagogams ir švietimo pagalbos specialistams*, projektuojant ugdymo procesą ir organizuojant mokymą(si), rekomenduojama vadovautis universalus mokymosi dizaino ir integralumo principais. Pedagogai raginami drąsiau naudotis galimybe kurti 30 proc. ugdymo turinio, jį susiejant su įvairiomis realaus pasaulio problemomis ir perspektyvomis. Dalyko mokytojai, remdamiesi vaikų pasiekimų rezultatais, galėtų skatinti jų pageidaujamą elgesį, projektuoti kiekvieno besimokančiojo sėkmę, nepriklausomai nuo tautybės, religijos, lyties.

3.4. Lankomumo ir mokymosi tęstinumo užtikrinimas

Mokyklos nelankymas fiksuojamas, kai vaikas yra praleidęs daugiau kaip 50 proc. pamokų. ŠVIS duomenimis, 2021–2022 m. m. mokyklos nelankantys romų vaikai sudarė 1,47 proc. nuo visų romų tautybės mokinių. Registruojant švietimo įstaigas lankančius vaikus, tautinė priklausomybė žymima laisvanoriškai, t. y. asmuo gali laisvai pasirinkti, ar ją nurodyti. Nesimokančių vaikų ir mokyklos nelankančių mokinių informacinėje sistemoje nėra perteklinio ir diskriminuojančio reikalavimo nurodyti tautybę ar gimtąją kalbą. Švietimo įstaigai ugdytinių tautinės priklausomybės identifikacija neteikia papildomų finansinių priemonių, išskyrus tautinių mažumų mokyklas, nors įtraukaus ugdymo organizavimas tokiais atvejais pareikalauja papildomų išteklių. Taigi, švietimo įstaigos nėra suinteresuotos detalai fiksuoti vaikų asmens duomenų tautinės priklausomybės atžvilgiu. Todėl tikėtina, kad romų vaikų skaičiaus svyravimas registro duomenyse neatspindi realios situacijos ugdymo įstaigose.

Nereguliarų mokyklos lankymą lemia tai, kad tėvai ar globėjai neatlieka savo pareigų. Jei mokykla yra santykinai toli nuo gyvenamosios vietos, tėvai ar globėjai vežioja mokinius, ypač pradinukus. Kai kurios mokyklos fiksuoja, kad tėvai ar globėjai nesilaiko mokyklos nustatyto ugdomųjų veiklų tvarkaraščio. Dalį nelankymo problemų sprendžia mokykloje vykdoma integracijos programa, kurios lėšomis organizuojamas romų vaikų vežiojimas į mokyklą ir atgal. Tai sumažina praleistų pamokų skaičių ir, mokytojų pastebėjimu, teigiamai veikia mokinių ugdymo(si) rezultatus.

Mokyklos daugiausia nelanko 5–6 klasėse ugdomi romai. Kelių mokyklų bendruomenių teigimu, aukštesniosiose klasėse iš 5 savaitės darbo dienų ugdymo procese mokiniai dalyvauja tik 2 dienas. Pasitaiko atvejų, kai aukštesniųjų klasių mokiniai romai pasišalina iš mokyklos neišbuvę visų pamokų – tiesiog palieka kuprinę ir dingsta iš mokyklos. Romų vaikai pageidauja, kad pamokos prasidėtų vėliau, truktų trumpiau ir būtų galima anksčiau grįžti namo. Daugelio mokyklų duomenimis, paprastai romai nebaigia 9 klasės. Per 26 metų romų ugdymo praktiką atskirose mokyklose pasitaikė tik keletas išskirtinių mokyklos baigimo atvejų (pavyzdžiui, viena romė baigė kolegines medicinos krypties studijas, kita – 12 klasių).

Romų vaikus ugdantys mokytojai pastebi, kad jiems būdinga vėluoti, neturėti priemonių, neatlikti namų darbų. Dėl ilgalaikio nuolatinio mokyklos nelankymo ir nepažangumo mokykla priima sprendimą palikti mokinį kartoti kursą. Tokių atvejų skirtingose mokyklose pasitaiko. Būna, kad kursas kartojamas net du kartus. Taigi, pagrindinėje mokykloje kartais mokosi romai, kuriems yra 16–17 ar net 18 metų. Skirtingos mokyklos savaip valdo šias ugdymosi atsilikimo problemas, todėl kurso kartojimo atvejų pastaraisiais metais sumažėjo net tris kartus, t. y. liko tik pavieniai atvejai.

Vadovaujantis romų paprotinės teisės normomis, piršlybos pradedamos jau nuo 13–14 metų amžiaus, todėl daugelis romų vaikų aštuntos klasės nepasiekia. 9–10 klasėse atsiranda mokymosi nutraukimo dėl ankstyvos santuokos ar įsitraukimo į darbo rinką atvejų. Pastebėtos romų vaikų iškritimo iš švietimo sistemos paauglystėje priežastys – romų paprotinės teisės paskatintos ankstyvos santuokos ir su tuo susijęs nėštumas. Taigi, paauglystėje atsiranda papildomų priežasčių palikti mokyklą. Dažniausiai romai tenkinasi pagrindiniu ugdymu, patys nutraukia mokymąsi ir ieško darbo arba emigruoja. Lietuvoje iš visų romų maždaug 25 proc. mergaičių pirmojo vaiko susilaukia būdamos nepilnametės. Mergaitės išveža į kitų šalių taborus. Sugrįžusios šios romės turi daug individualių problemų, kurias padedama spręsti ne tik instituciniu lygmeniu, pavyzdžiui, mokyklos suteikia galimybę joms toliau mokytis, bet ir valstybiniu lygmeniu, pavyzdžiui, padedant susigrąžinti atimtus vaikus ir pilietybę.

Pagrindinio ugdymo etapu mokyklos lankymas nutraukiamas dėl klajokliško romų gyvenimo būdo, gyvenamosios vietos keitimo. Staigus mokinių sumažėjimas pagrindinio ir vidurinio ugdymo etapais dažniausiai susijęs su gyvenamosios vietos kaita. Tačiau pasitaiko atvejų, kai po emigracijos šeimos sugrįžta ir vaikus veda į tą pačią mokyklą. Tuomet mokinyi priimamas į tą klasę, kurios kurso nebaigė.

Romų mokinių mokyklos lankymo kontekstas
Nelankomumą ar ugdymo proceso praleidimus lemia skirtingos priežastys: užsitęsęs adaptacinis periodas, tėvų ar globėjų atsakomybės stoka, paprotinės teisės normų nulemtas ankstyvas šeimos kūrimas. Nepakankamai veiksmingos ne tik mokyklos, bet ir kitų institucijų taikomos priemonės, siekiant užtikrinti mokinių lankomumą, ir nacionalinio lygmens sprendimų, stiprinančių tėvų atsakomybę šioje srityje, stoka paveikia lankomumą ir turi neigiamos įtakos kai kurių mokinių pasiekimams ir pažangai. Praleidimą dažniausiai papildo ugdymosi nutraukimas ar net iškritimas iš švietimo sistemos.
Lankomumo priežiūros sprendiniai mokyklų bendruomenėse
Mokyklos ir tėvų ar globėjų bendravimas ir bendradarbiavimas didina tėvų ar globėjų empatiškumą ir įsitraukimą į švietimą. Papildomas susitarimas dėl lankomumo tarp mokyklos, tėvų ar globėjų ir mokinio, sudarant trišalę sutartį, sustiprina vaiko mokymosi motyvaciją. Atskirais atvejais tėvai supranta kurso kartojo žalą, įsipareigoja, kiek įmanoma, talkinti. Tėvų atsakomybę už vaikų mokymąsi didina mokyklos organizuojami romų ir mokyklos bendruomenės susitikimai, pasitarimai. Adaptacinis periodas mokykloje pratina mokinius suvokti savo vaidmenį, susidaryti naujus mokymosi įpročius. Padeda ir mokyklos socialinio pedagogo lankymasis romų šeimose, įkalbinėjimas ieškoti kompromisų – leisti į mokyklą nors kelias dienas per savaitę, kad vaikai priprastų ir suprastų, jog mokykloje gera. Sudaryta individualaus ugdymo(si) programa ir suderintas konsultavimo planas paskatina mokinius baigti mokyklą. Individualizuota socialinė, pedagoginė pagalba ir vaiko atvejo vadyba prevenciškai veikia nelankomumą ir užkerta kelią mokymosi nutraukimui. Pageidaujamas romų vaikų elgesys skatinamas pavyzdžiais, prašymais, įspėjimais, taikoma atvejų vadyba. Kraštutiniu atveju pasitelkiamas vaiko teisių apsaugos skyrius, paaiškinama tėvų pareiga, ir tai gerina vaikų lankomumą. Tačiau kritiniais mokyklos nelankymo atvejais pokyčiai net ir po tokių priemonių būna labai trumpalaikiai.
Romų mokinių lankomumo tvarumą lemiančios priemonės
Ugdymosi sėkmė priklauso nuo lankomumo. Romų vaikų mokyklos lankomumas skirtingas, pavyzdžiui, vienoje mokykloje mokosi 23 romų vaikai, iš kurių 7 nepraleido pamokų, 4 vaikai praleido mažiau nei po 25 pamokas, 9 vaikai praleido daugiau nei po 25 pamokas ir nenurodė pateisinamos priežasties, o 4 mokiniai mokyklos nelankė dėl tam tikrų mokyklai žinomų priežasčių. Mokyklose būta pavyzdžių, kai iš daugiavaikės šeimos du vaikai nepraleido nė vienos pamokos, o du turėjo lankomumo problemų. Taigi, apibendrintai teigti, kad visi romai pažeidžia mokyklos lankomumo ir tvarkos taisykles, būtų suabsoliutinta ir klaidinga. Mokyklos vadovybė, mokytojai ir socialiniai pedagogai deda daug pastangų mokyklos nelankantiems romams sudaryti naują įprotį, o nutraukusiuosius ugdymosi veiklas – sugrąžinti į mokyklą. Romų tėvai ar globėjai nėra priešiški nusistatę prieš mokyklą ir mokytojus – jie atsiliepia, kai skambina klasės vadovas, socialinis pedagogas; atveria kiemo vartus ar namų duris lankytojams. Lankomumo problemoms spręsti taikomas paveikus komunikacijos ir papildomo grįžtamojo ryšio poveikis. Dažniausiai mokyklos personalo pastangos pasiteisina, nors ir viršija nustatytus darbo krūvius. Todėl perspektyvoje verta svarstyti papildomų išteklių skyrimą mokinių šeimoms lankyti, konsultuoti.

Keisti mokyklų valdymą ir ugdymo organizavimą

Daugiakultūriam ugdymui užtikrinti ir įvairių socialinių grupių poreikiams patenkinti mokykloje reikia nuoseklios nacionalinio lygmens paramos sistemos: politinės valios, finansinių išteklių, pedagogų ir pilietinės visuomenės įtraukties į sprendimų priėmimo procesą ir sprendimų įgyvendinimo stebėsenos.

Mokyklų administracija turėtų nepertraukiamai stebėti ugdymo proceso dalyvių sąmoningumą. Mokymosi procesas ir aplinka turi skatinti kurti daugiakultūrę, įtraukia mokyklos kultūrą.

Siūloma:

- *mokyklų vadovams* – telkti kolektyvinę lyderystę, stiprinant pagalbos (specialiosios pedagoginės, psichologinės, socialinės pedagoginės, specialiosios pagalbos, ugdymo karjerai) mokyklai teikimo sistemą, koreguojant ugdymo organizavimą; mokykloje plėtoti mentorystę, lanksčiai derinant individualų, grupinį ir frontalių mokymą(si). Atskirose mokyklose pasiteisina vadinamosios vertikaliosios klasės, kuriose kuriojantis mokytojas buria tautinių mažumų mokinius;
- *pedagogai*, remdamiesi visapusiška informacija apie mokinio gabumus, pasiekimus ir pažangą, galėtų išplėtoti ne tik papildomą ugdymą, konsultavimą, bet ir ugdymą vadovavimą.

Tobulinti pedagogų daugiakultūrę kompetenciją

Pedagogų daugiakultūrio diskurso samprata siaura, vyrauja lokali daugiakultūriškumo perspektyva, trūksta conceptualių išteklių kritinei refleksijai. Tarptautinio mokymo ir mokymosi tyrimo (TALIS, 2018) duomenimis, 13 proc. mokytojų nurodė mokymo daugiakalbėje ir daugiakultūroje aplinkoje poreikį (2019 m. Švietimo ir mokymo stebėsenos biuletenis, p. 10). Pedagogai dažniausiai tik aptaria vadovėlyje pateiktą medžiagą apie įvairias socialines kultūrines grupes ir retai analizuoja diskriminuojamų grupių padėtį Lietuvoje ir kitose šalyse, stereotipų ištakas ir padarinius, socialinės atskirties grupių istoriją.

Socialiniuose ir humanitariniuose moksluose atskleista nemažai dėsningumų ir mechanizmų, kaip veikia ir kaip gali būti keičiamos diskriminuojančios nuostatos, stigmatizuojantys socialiniai stereotipai. Perteikiant šias žinias švietimo srities darbuotojams, stiprėtų jų taikymas Lietuvos mokyklose.

- *Pedagogai* galėtų dalyvauti įvairiuose daugiakultūros kompetencijos tobulinimo renginiuose. Siūloma naujai kurti mokymosi ugdymo proceso priemones grįžti daugiakultūrio ugdymo kompetencijomis, plėtoti mokinių domėjimąsi įvairiomis kultūromis, toleranciją ir bendradarbiavimą.

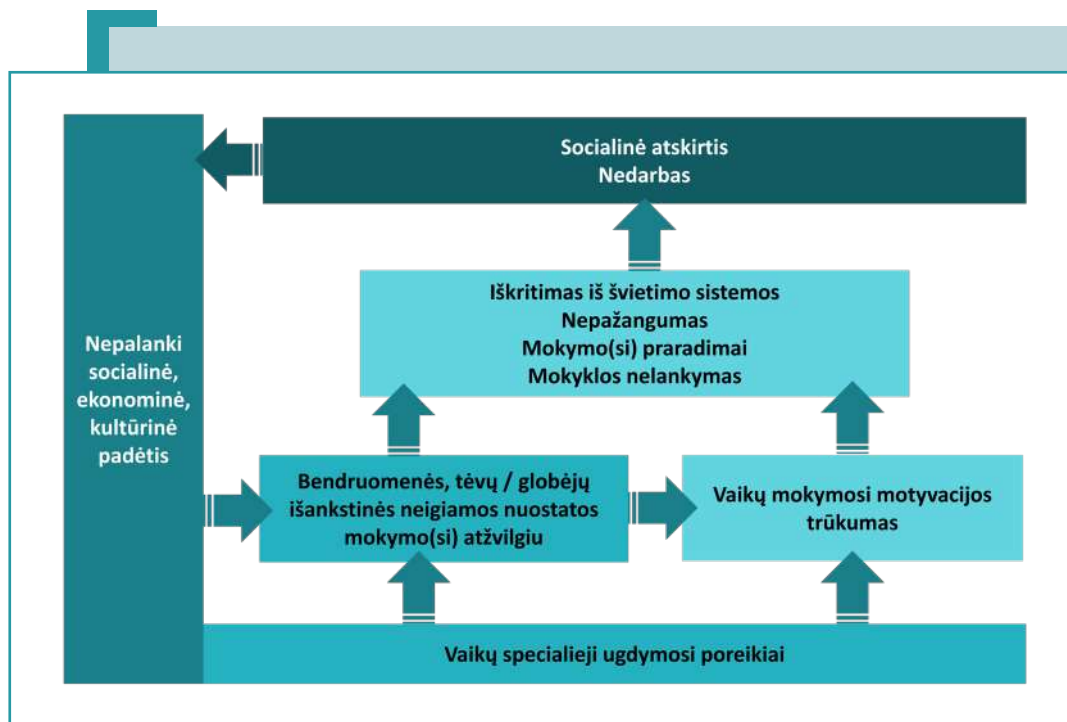
4. Romų mokinių ugdymo kokybės užtikrinimo sritys

Europos Komisijos ataskaitoje (2020) dėl ES romų integracijos nacionalinių strategijų plano vertinimo rašoma: „Nustatyta, kad didžiausia pažanga padaryta švietimo srityje (mažesnis mokyklos nebaigusių asmenų skaičius ir geresnis dalyvavimas ikimokyklinio ugdymo bei privalomo švietimo sistemoje) <...>“. ES ir jos valstybės narės, tarp jų ir Lietuva, telkia bendruomenes švietimo teisingumui įgyvendinti.

Lietuvoje (Baršauskienė, Leliūgienė, Pauliukonis, 2003, Štuopytė, 2008), kaip ir kitose šalyse (Kozma, Puszta, Torkos, 2003), didžiausios iki šiol pažymimos šios romų socialinės edukacinės problemos: suaugusiųjų neraštingumas, nedarbas, skurdas, prastos gyvenimo sąlygos, menka sveikata, tarpkultūrio vaikų ugdymo trūkumas, kuris reiškiasi vaikų mokymosi motyvacijos stoka, mokyklos nelankymu, žemais akademiniiais pasiekimais, ankstyvu mokyklos palikimu. Beveik visoje Europoje romų švietimui būdingos tos pačios problemos (Europos Komisijos ataskaita, 2020). Vadinasi, problemos negali būti siejamos su nacionalinės švietimo sistemos spragomis, tarpžinybinių institucijų koordinavimo stoka ar mokytojų kompetencijų trūkumu.

Lietuvoje mokyklų bendruomenės patiria įvairių romų vaikų ugdymo iššūkių, kurie atspindi skirtingą problemų spendimo raišką. Tyrinėtų bendruomenių pasirinktus sprendinius lemia bendruomenės sudėtis, mokyklos kultūra, lyderystė, specialioji ir pedagoginė pagalba.

5 pav. Romų vaikų ugdymo(si) problemas lemiantys veiksniai

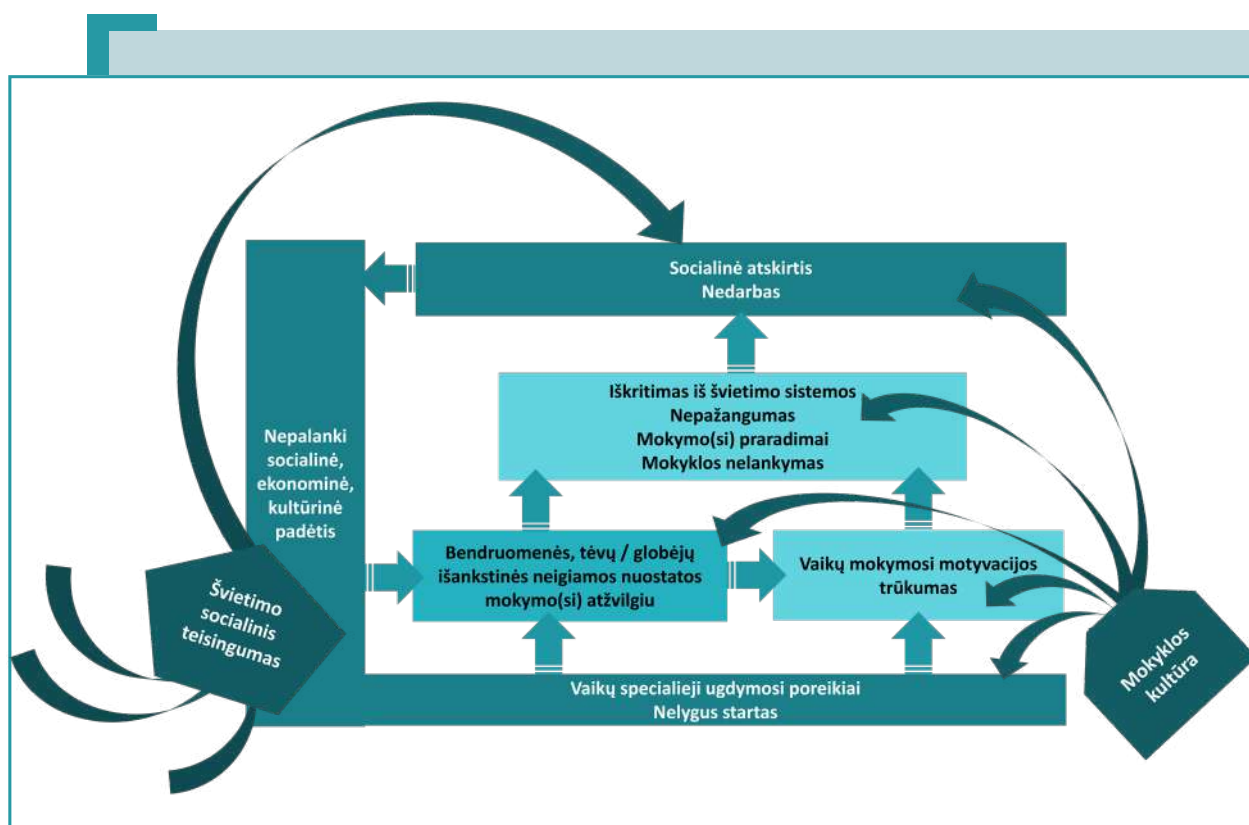
Sudaryta autorės, remiantis teorinės literatūros analize ir romų ugdymo raiškos apibendrinimu

Romų vaikų ugdymo problema galima susieti su kai kuriais veiksniais ar jų grupėmis (žr. 5 pav.). Pirmiausia susiduriama su kliūtimis, kurios atsiranda dėl nepalankios socialinės, ekonominės padėties, kultūrinio išskirtinumo. Daugeliu atvejų aplinkos sąlygos ir prigimtis lemia specialiuosius romų vaikų ugdymosi poreikius. Didelę grupę problemų sudaro bendruomenės, kai kurių tėvų ar globėjų išankstinės neigiamos nuostatos mokymo(si) atžvilgiu ir vaikų mokymosi motyvacijos trūkumas. Būtent pastaroji problemų diada veda prie mokyklos nelankymo, mokymo(si) praradimų, nepažangumo ir, galiausiai, iškritimo iš švietimo sistemos. Tarpusavyje glaudžiai susijusios problemų veiksnų grupės nulemia romų nedarbą ir socialinę atskirtį. Neįveikus kurio nors veiksnio, o ypač problemą lemiančių veiksnų grupės, ydingas algoritmas kartojasi, ir romų izoliacija stagnuoja, kartu programuodama iš to kylančias problemas.

Romų vaikų socializaciją ir įtraukimą į ugdymą(si) lemia jų kultūra, paveldimas ir iš kartos į kartą perduodamas gyvenimo būdas. Romai tarpusavyje labai skirtingi, jų šeimos taip pat labai skirtingos, todėl būtų klaida generalizuoti, apibendrintai įvardyti problemų priežastis ar juo labiau jas sieti su priklausomybe šiai tautinei mažumai. Kartais tos pačios romų šeimos vaikams būtinai skirtingi individualūs sprendimai.

Romų vaikų ugdymo(si) problemų įveika galima taikant du komponentus – įgyvendinant socialiai teisingą švietimą ir keičiant mokyklos kultūrą.

6 pav. Romų vaikų ugdymo(si) problemų įveikos galimybės

Sudaryta autorės, remiantis teorinės literatūros analize ir romų ugdymo raiškos apibendrinimu

Švietimo socialiniu teisingumu pripažįstamos žmogaus teisės ir siekiama lygių galimybių, nepaisant bet kokių asmens požymių ar priklausomybės; įgyvendinamas asmens laisvės principas. Valstybėje ir visuomenėje kuriamos kuo vienodesnės sąlygos sukuria prielaidas vienodai pasinaudoti gyvenimo galimybėmis. Tuo siekiama didinti visuomenės socialinės raidos efektyvumą, kai mažinami vidiniai

visuomenėje kylantys prieštaravimai ir didinamas turimų išteklių panaudojimo veiksmingumas dėl ugdymo(si) pasiekimų ir pažangos. Ugdant romų vaikus, socialiai teisingas švietimas įgyvendinamas pripažįstant kultūrų įvairovę, didinant švietimo sistemos prieinamumą, teikiant paramą romų įtraukumui ir socializacijai, formuojant pozityvų šios tautinės mažumos kultūros vaizdinį. Aprašytos įgyvendinamos socialiai teisingo švietimo priemonės užkardytą socialinę izoliaciją ir, galbūt, padėtų spręsti nedarbo problemas.

Mokyklų kultūros kaita atspindi mokyklų valdymo sąsajas su ugdymo(si) kokybės užtikrinimu. Kalbant apie romų vaikų ugdymą, mokyklos kultūros pokyčiai pasireiškia mokyklų valdymo kaita, daugiakultūrio ir daugiakalbio ugdymo plėtra, pedagogų daugiakultūrės kompetencijos tobulinimu, ugdymo turinio pritaikymu.

Aprašytos mokyklos kultūros kaitos kryptys ne tik padėtų spręsti romų vaikų ugdymo problemas, bet ir, galbūt, prisidėtų prie romų šeimų gerovės.

Švietimo socialiniu teisingumu ir mokyklos kultūra siekiama diegti socialinius pokyčius mikrolygmeniu, kurie kaitą tranzitu perduotų makrolygmeniui. Įgyvendinant kaitą siekiama ne tik realizuoti ilgalaikius individų gyvenimo ar organizacijos kultūros pokyčius, bet svarbiausia – skatinti visuomenės socialinę ir kultūrinę transformaciją.

- Mokyklų socialinis, politinis ir kultūrinis kontekstas yra sudėtingas, kintantis, priklauso nuo laiko, yra labai kontroversiškas ir visuomeniniu bei asmeniniu požiūriu skirtingas (McLaughlin, 1997). Todėl susidūrus mokyklai, kaip pirmajai institucijai, perduodančiai naujoves, ir romų bendruomenei, kuri dėl savo neišsimokslinimo negali tų naujovių perimti, kyla natūralus ir neišvengiamas vertybių konfliktas (Štuopytė, 2008).
- Romų vaikų socializaciją ir įtraukimą į ugdymą(si) lemia jų kultūra, paveldimas ir iš kartos į kartą perduodamas šeimos gyvenimo būdas. Romai tarpusavyje labai skirtingi, jų šeimos taip pat labai skirtingos, todėl būtų klaida generalizuoti, apibendrintai įvardyti problemų priežastis ar juo labiau jas sieti su tautine priklausomybe. Kartais tos pačios romų šeimos vaikams būtinai skirtingi individualūs sprendimai.
- Šiuo metu Lietuvos švietimo sistemoje yra šios romų vaikų ugdymo(si) alternatyvos – integruotas ugdymas bendrojo ugdymo mokyklose, kuriose ugdymas organizuojamas valstybine kalba arba tautinių mažumų kalbomis. Tirtose bendrojo ugdymo ir tautinių mažumų mokyklose išryškėjo daugiakultūrė aplinka, kurioje į romus žiūrima kaip į kaimynus, šalia gyvenančius jau daugelį metų. Jie tapo savastimi, yra neatskiriama mokyklų kultūros dalis. Bendrojo ugdymo mokyklose visi priimami lygiomis teisėmis. Daugiatautėse mokyklų bendruomenėse nėra diskriminacijos dėl tautinės priklausomybės.
- Švietimo lyderių dėka sprendžiama daugybė socialinių problemų, su kuriomis susiduria marginalizuotos grupės ir subkultūroms priklausančios mažumos. Didelių mokyklos bendruomenės pastangų reikalauja darbas su romų šeimomis (tėvais ar globėjais ir vaikais), stiprinant jų integraciją, mokymosi motyvaciją, užtikrinant lankomumą ir pozityvų požiūrį į ugdymąsi apskritai.
- Nepriklausomos Lietuvos bendrojo ugdymo mokyklos, kartu ugdydamos romų vaikus, jau turi daugiau nei trisdešimt metų patirtį. Per šį laikotarpį susiformavo problemų įveikos gerosios praktikos: įtraukimas, adaptacijos periodo priemonės, bendraveika, pedagoginis švietimas, atvejo vadyba. Tačiau užtikrinant visapusišką pagalbą mokiniams ir jų poreikių tenkinimą, kyla sunkumų, nes mokykloms trūksta išteklių, kai kurių specialistų (specialiųjų pedagogų, psichologų, ugdymo karjerai koordinatorių).
- Romų vaikų ugdymo vadyba reiškiasi skirtingais lygmenimis: Švietimo, mokslo ir sporto ministerija planuoja priemones socialiniam teisingumui užtikrinti, savivaldybės rengiamomis programomis remia mokyklas ir jose besimokančiuosius kartu su šeimomis, mokyklų vadovai telkia personalą prevencinėms programoms įgyvendinti ir sklandžiam daugiakultūriam ugdymui realizuoti, komandinė mokytojų lyderystė padeda užtikrinti vaiko gerovę, dalykų mokytojai kartu su klasių vadovais ir pagalbos specialistais ieško tinkamiausių ugdymo sprendinių vaiko gebėjimams ir polinkiams atskleisti.

- Baršauskienė, V., Leliūgienė, I. ir Pauliukonis, R. (2003). Social-educational problems of the Lithuanian Gypsies as a marginal community. Kaunas: Kauno technologinis universitetas.
- Carrera, S., Vosyliūtė, L. (2017). Responses and promising practices in the EU and selected Member States. Report Combating Institutional Anti-Gypsyism, CEPS.
- 2021–2030 m. investicijų poreikio į švietimo sistemą žemėlapis. (2020). ŠMSM.
- Abramavičiūtė, I., Sabatauskaitė, B. (2017). Ankstyvos santuokos Lietuvos romų bendruomenėje: situacijos analizė: išvados ir rekomendacijos. Lietuvos žmogaus teisių centras.
- Dėl romų integracijos į Lietuvos visuomenę 2015–2020 metų veiksmų plano patvirtinimo. (2015). 2015 m. sausio 29 d., Nr. IV-48.
- Discrimination in the European Union. (2019). Special Eurobarometer 493.
- Durst, J. (2010). What makes us gypsies, who knows...?. Ethnicity and reproduction. In Multi-disciplinary approaches to romany studies (p. 13–34). Budapest: CEU.
- ES romų lygybės, įtraukties ir dalyvavimo strateginis planas. (2020). Nacionalinės romų integracijos strategijos: bendrasis Europos planas. Europos Komisija komunikate Europos Parlamentui ir Tarybai. Lygybės sąjunga.
- Europos Parlamento rekomendacijos dėl nacionalinių romų strategijų įgyvendinimo: kova su neigiamu požiūriu į romų kilmės asmenis Europoje (2020).
- Franz, R. (2020). Pranešimas dėl nacionalinių romų integracijos strategijų įgyvendinimo: kova su neigiamu požiūriu į romų kilmės asmenis Europoje. Piliečių laisvių, teisingumo ir vidaus reikalų komitetas.
- Kontvainė, V. (2020). Romų tautybės asmenų padėtis Lietuvoje. Vilnius, Diversity development group.
- Kozma, T., Pusztai, G., Torkos, K. (2003). Roma Childhood in Eastern Europe. Acta Paedagogica Vilnensia. Nr. 11.
- McLaughlin, T. (1997). Šiuolaikinė ugdymo filosofija: demokratiškumas, vertybės, įvairovė. Kaunas: Technologija.
- Mokyklų patirtys ir iššūkiai ugdant romų tautybės vaikus. (2020). NŠA. Viešoji diskusija, vykusi nuotoliniu būdu.
- Nediskriminavimo skatinimo 2021–2023 metų veiksmų planas. (2020).
- Okely, J. (1996). Own or Other Culture. London and New York: Routledge.
- Oficialiosios statistikos portalas. Prieiga per internetą: <https://osp.stat.gov.lt/2021-gyventoju-ir-bustu-surasyimo-rezultatai/tautybe-gimtoji-kalba-ir-tikyba>.
- Perception of minorities in the EU: Roma people. (2019).
- Petrušauskaitė, V. (2014). (Ne)lygios galimybės švietime: ankstyvo romų vaikų pasitraukimo iš ugdymo sistemos Vilniaus mieste analizė. Etniškumo studijos 1. Vilnius: Lietuvos socialinių tyrimų centras.
- Petrušauskaitė, V. (2014). Romų vaikai švietimo sistemoje: Vilniaus ir Ukmergės savivaldybių atvejai. Vilnius: Lietuvos socialinių tyrimų centro Etninių tyrimų institutas.
- Petrušauskaitė, V. (2016). Ankstyvas romų vaikų pasitraukimas iš švietimo sistemos Vilniaus mieste: švietimo lauko analizė. Daktaro disertacija. Vilnius: Vilniaus universitetas.

- Reingardė, J., Vasiliauskaitė, N., Erentaitė, R. (2010). Tolerancija ir multikultūrinis ugdymas bendrojo lavinimo mokyklose. Leidinys išleistas iš dalies finansuojant Europos Sąjungai ir Lietuvos Respublikai (įgyvendinant Europos pabėgėlių fondo Lietuvoje daugiametę 2008–2013 m. ir metinę 2008 m. programas) pagal projektą „Pabėgėlių integravimas į visuomenę taikant aktyvios socializacijos metodus“. Sudarytojas Valentinavičius, V. Vilnius, Kaunas.
- Romų integracijai skirtos ES politikos iniciatyvos ir finansinė parama. Specialioji ataskaita. (2016). Europos audito rūmai.
- Romų integracijos į Lietuvos visuomenę 2021–2023 m. veiksmų planas. (2022).
- Romų platforma. Prieiga per internetą: <http://www.romuplatforma.lt/>.
- Romų situacijos Lietuvoje apžvalga. (2000).
- Simoniukštytė, A. (2006). Lietuvos romai: tarp istorijos ir atminties.
- Štuopytė E. (2008). Romų vaikų socializacijos ypatumai. Socialinis darbas. Nr. 7(3), p. 140–147.
- Štuopytė, E., Dulevičiūtė, V. (2003). Poverty among ethnic minorities in Lithuania. Social Work Strategies Against Poverty among Ethnic Minorities: Erasmus-Socrates-Intensive Programme 2003 in Budapest. Vienna.
- Švietimo ir mokyimo stebėsenos biuletenis. (2019).
- TALIS 2018 Results (Volume I, II): Teachers and School Leaders as Lifelong Learners. Paris, OECD Publishing, 2019.
- Tarybos išvados dėl Europos mokytojų ir dėstytojų ateities. (2020).
- Tautinių mažumų departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės. (2021). 2021–2023 metų strateginis veiklos planas.
- Tautinių mažumų istorijų reprezentavimo Lietuvoje koncepcija. (2019).
- Toleikis, V. (Sud.). (2001). Lietuvos čigonai. Tarp praeities ir ateities. Vilnius: Garnelis.
- Wislocki A. S. (2018). Towards a post-2020 EU Roma Inclusion Strategy. Policy Recommendation Eurodiaconia.
- Žemaitėlytė-Ivanavičė, I. (2018). Romai pagrindinėje mokykloje: tarp selektyvios izoliacijos ir visiškos niveliacijos. Acta paedagogica Vilnensia, 41.

- 1 pav. Romų vaikų, besiuogančių pagal ikimokyklinio, priešmokyklinio ir bendrojo ugdymo programas, skaičius, 2019–2022 m.
- 2 pav. Romų vaikų skaičius pagal ugdymo programas, 2019–2022 m.
- 3 pav. Romų mokinių elgsenos modeliai ugdymo įstaigose
- 4 pav. Integruotai besimokančių romų vaikų, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, dalis (proc.) pagal ugdymo įstaigas, 2020–2021 m.
- 5 pav. Romų vaikų ugdymo(si) problemas lemiantys veiksniai
- 6 pav. Romų vaikų ugdymo(si) problemų įveikos galimybės

- 1 lentelė. Lietuvoje pagal ikimokyklinio, priešmokyklinio ir bendrojo ugdymo programas besiuogančių romų vaikų skaičius, 2019–2022 m.
- 2 lentelė. Lietuvos apskrityse besimokančių romų vaikų skaičius pagal ugdymo įstaigos tipą, 2021–2022 m. m.
- 3 lentelė. Romų vaikų ugdymo(si) problemų priežastys ir jų įveika
- 4 lentelė. Romų mokinių mokymosi nuostatų ir motyvacijos kaita
- 5 lentelė. Romų mokinių poreikių tenkinimas
- 6 lentelė. Romų mokinių lankomumas ir mokymosi tęstinumas

Metodinį leidinį parengė dr. Dalia Survutaitė, Nacionalinės švietimo agentūros Stebėsenos ir vertinimo departamento Švietimo politikos analizės ir tyrimų skyriaus analitikė, Vytauto Didžiojo universiteto profesorė.

Duomenis teikė: Ingrida Šiaučiulienė, Nacionalinės švietimo agentūros Švietimo informacinių sistemų skyriaus I. e. skyriaus vedėjo pareigas, Marija Usovaitė, Švietimo informacinių sistemų skyriaus duomenų bazių administratorė, Rimantas Pikšrys, Švietimo informacinių sistemų skyriaus duomenų bazių administratorius.

Romų vaikų ugdymo patirtis Lietuvos bendrojo ugdymo mokyklose

Redaktorė Anželika Tekutienė
Maketavo Valdas Daraškevičius

2023-05-10.

ISBN 978-609-8275-76-6

